

Formovania historickej pamäti o Andrejovi Kmeťovi (1908-1914)*

KAROL HOLLÝ

V o februári tohto roka uplynulo sto rokov od smrti Andreja Kmeťa, prvého predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej MSS). Pri tejto príležitosti Národná banka Slovenska vydala striebornú pamätnú mincu tejto osobnosti¹ a rok 2008 bol vyhlásený za Rok Andreja Kmeťa.² Kmeť teda už celé storočie žije v spoločenskom vedomí časti slovenskej spoločnosti svoj „posmrtný život“ predovšetkým ako symbol slovenského múzejníctva a zberateľskej činnosti³ ale aj ako „posledný slovenský polyhistor“.⁴ Kmeť bol natoľko výraznou postavou v slovenskej societe, že jeho upadnutie do kategórie „zabudnutého osudu“,⁵ teda možnosť absencie procesu zakotvovania jeho pamiatky v spoločenskom a historickom vedomí, bola nepravdepodobná. V skutočnosti bol však tento proces až prekvapivo rozsiahly, rôznorodý a zároveň bol z veľkej časti motivovaný výrazne ideologicko-politickými faktormi. Cieľom nasledovného textu je predstaviť základné udalosti tohto – značne komplikovaného – príbehu. Konečným cieľom tejto štúdie je na základe interpretácií vybraných problémov charakterizovať podstatné znaky celého procesu formovania pamäti o Kmeťovi v danom období.

* Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/7180/27 *Spoločenské predpoklady a dôsledky vývoja vedy a techniky na Slovensku pred rokom 1918*.

¹ Bližšie o pamätnej minci pozri: <http://www.nbs.sk/MENA/PMINCE/PM65.PDF> [citované v septembri 2008].

² Rok Andreja Kmeťa nadväzuje na aktivity z roku 1991, kedy sa oslavovalo 150. výročie jeho narodenia. Nad Rokom Andreja Kmeťa prevzal záštitu popredný vládny predstaviteľ pozri: <http://www.snk.sk/?napisali-o-nas> (*Nový Život Turca – Spravodajstvo* [19.2. 2008, Viera Legerská, Miroslava Dírerová]) [citované v septembri 2008].

³ Pozri ref. 191.

⁴ Treba spomenúť, že Kmeťa ako predstaviteľa prírodných vied reflektuje napr. *Odôvodnenie* k vydaniu spomenutej pamätnej mince. Pozri: <http://www.nbs.sk/MATNAPK/20070803/dovodova.htm> [citované v septembri 2008]. V rámci témy tejto štúdie bude vzťah Kmeťa k prírodným vedám tvoriť jej významný prvok.

⁵ Čo bol osud mnohých jeho súčasníkov. Jedenásť z nich z nich verejnosti priblížil R. Holec, pozri: HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Matica slovenská, 2001, 264 s.

1. Interpretáčné východiská

a) teoretické

Predmet môjho záujmu možno všeobecne pomenovať aj ako proces tvorenia hrdinu ako sociálneho fenoménu. Jerzy Topolski v rámci teoretickej analýzy hrdinov v dejinách upozornil, že hrdina je vždy sociálnym konštruktom. Spoločnosť hrdinu vytvára, čo znamená, že nevyhnutnou podmienkou pre jeho vznik je konsenzus daného spoločenstva. Ďalšia existencia hrdinu je takisto závislá na existencii spoločenského konsenzu. Hrdinovia vznikajú buď bežnými aktmi ocenenia potenciálnych kandidátov alebo prostredníctvom procesov, ktoré túto bežnosť prekračujú. Tieto nevšedné pozitívne hodnotenia Topolski delí na sakrálne a nesakrálne. Pokiaľ heroizácia zostáva v svetskej sfére, tak santifikácia a deifikácia sú prejavom sakralizácie hrdinu.⁶ Rôzne formy Kmeťovho odkazu reprezentovali v podstate všetky spomenuté kategórie.

Ideu hrdinu ako sociálneho konštruktu podmieneného spoločenským konsenzom možno rozvinúť ďalej a poukázať na to, že tento spoločenský konsenzus nie je samoučelný, ale sleduje aktuálne ideologické potreby skupiny, ktorú má hrdina reprezentovať.⁷ Oficiálny obraz hrdinu teda vnímam ako faktor, ktorý má legitimizovať pre dané spoločenstvo aktuálny koncept sebaidentifikácie. Hrdina súčasne napomáha presadzovaniu tohto konceptu v danom kultúrnom, ale najmä politickom diskurze. Jednoducho, hrdina plní pre ideológov legitimizačnú a zároveň agitačnú funkciu.⁸ Ide tu fakticky o tvorenie ideologicky adekvátnych dejín. Ako východisko pre interpretáciu tvorenia dejín o Kmeťovi je inšpiratívna myšlienka Lindy Hutcheon: „Jednotlivé verzie príbehu minulosti, tak ako ju rozpráva súčasnosť, sa vždy

⁶ Podrobnejšie: TOPOLSKI, Jerzy. O pojęciu bohaterów w historii. In *Przegląd Humanistyczny*, 1996, r. 40, nr 1(334), s. 19-26, najmä s. 19-23.

⁷ Tu nadväzujem na už spomenutého J. Topolského, ktorý v rámci klasifikácie ideológií prítomných v historických naráciách vymedzil na prvom mieste (popri ďalších dvoch definíciách) ideológiu historika ako člena istej spoločnosti (napr. národa), ktorý sa identifikuje s týmto spoločenstvom alebo s nejakou skupinou v rámci neho. Nejde však o identifikáciu so skupinou profesionálnych historikov alebo vzdelancov. Podľa Topolského neexistuje niečo ako „neideologická historická narácia“, avšak pokiaľ jej autormi sú profesionálni historici alebo iní bádatelia minulosti s vedeckými ambíciami, je ovplyvnená iným druhom ideológie. Porovnaj a pozri podrobnejšie: TOPOLSKI, Jerzy. *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 1996, s. 369-371; TOPOLSKI, Jerzy. *Wprowadzenie do historii*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1998, s. 146-149. Pozri tiež ref. 12.

⁸ V tomto kontexte je nanajvýš zaujímavý úvod Štefana Janšáka k jeho biografii Kmeťa z roku 1941. Upozornil v ňom na skutočnosť, že „na Slovensku píše sa dosiaľ životopisy iba z hľadiska zásluh dotýčajúcich osôb. Iné kritérium ani nie je známe“. Biografická literatúra nezobrazovala hrdinu aj ako „krehkého človeka, podliehajúceho zákonom prírody, nie výlučne ako vynikajúceho národného faktora, prípadne stúpenca nejakej myšlienky [...]“. Od autora sa teda vyžadovala heroizácia skúmanej osobnosti: „Študovaná osobnosť musí stáť v najpriaznivejšom svetle. Ak ho nevyžaruje sama, treba sa autorovi oň postarať. Na to má k dispozícii celý moderný mechanizmus reflektorov a kontrastného úzadia.“ Z toho dôvodu biografie vytvárajú ilúziu a k poznaniu slovenskej povahy nič neprinášajú: „Nepoznáme [...] biografii bez tendencie, bez zástupu najvybranejších, ale často nič nehovoriacich superlatívov, a preto ani nepoznáme slovenskú dušu v jej nahote a rýdzosti, ako ju Boh stvoril.“ Podrobnejšie pozri: JANŠÁK, Štefan. *Andrej Kmeť*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1941, s. 7-8, citáty, zo s. 7.

spájali s otázkami kultúrnej autority a teda politiky, a najmä s nejakým druhom politiky „identity“.⁹

Rôzne verzie Kmeťovho odkazu skutočne záviseli od rôznych kultúrnych, spoločenských ako aj politických identít ich tvorcov. Posmrtný obraz Kmeťa bol tvorený predovšetkým nacionalistickým spoločenstvom slovenských národovcov. Jedným zo základných znakov nacionalizmu je tvorenie kánonu („selekcia klasikov“), čo je spojené rovnako s kreovaním spoločnej pamäti, ako aj so spoločným „zabúdaním“. Nacionalistickí ideológovia tak vytvárali rôzne verzie minulosti, ktorých konkrétna podoba závisela od aktuálnych potrieb ich tvorcov.¹⁰ Tento problém možno uchopiť aj prostredníctvom Topolského analýzy procesov mýt tvorby v historických naráciach.¹¹ Topolski považuje za jednu zo základných foriem mýtizácie v tvorení historických textov, mystifikáciu. Tú definuje ako „vedomé skresľovanie obrazu minulosti, ktoré vyplýva z bránenia ideológie alebo vlastných záujmov“.¹²

Jedným z hlavných cieľov nasledovného textu je poukázať na spôsob legitimizácie zmeny v ideovej orientácii MSS prostredníctvom písania dejín tohto spolku a dejín koncepcií jeho prvého predsedu. V tomto zmysle je užitočná aj kategória „historická ideológia“, ako predmet dejín historiografie. Jerzy Maternicki poukázal, že do predmetu záujmu historika historiografie, ktorý skúma „historickú ideológiu“ konkrétnej strany či hnutia, spadajú aj dejiny vlastnej strany alebo ideologického hnutia.¹³ Tvorenie dejín MSS a Kmeťových koncepcii po jeho smrti je totožné s takto vymedzeným predmetom výskumu.

b) hlavní aktéri „súboja o obraz Kmeťa“

Nevyhnutným doplnením týchto teoretických východísk je poukázanie na diferenciáciu slovenskej národoveckej society. Vychádzam z predpokladu, že v celom procese došlo iba ku

⁹ HUTCHEON, Linda. Nový pohľad na národný model. In *Slovenská literatúra*, 2004, roč. 51, č. 2, s. 134.

¹⁰ Podrobnejšie pozri: HUTCHEON, ref. 9, s. 143.

¹¹ Mýtizácia je základnou charakteristikou historiografie vo všeobecnosti, ktorú Topolski definuje ako neustály proces tvorenia mýtov a bojovania s nimi. Pozri: TOPOLSKI, Jerzy. *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*. In TOPOLSKI, Jerzy - MOLIĆ, Witold - MAKOWSKI, Krzysztof (eds.). *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku. Studia historyczne*. Poznań : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1991, s. 243–254. Na základný zmysel tejto koncepcie poukázal tiež A. F. Grabski, ktorý považuje presvedčenie o reálnej možnosti demýtizácie historiografie za mýtus. Pozri: GRABSKI, Feliks Andrzej. Czy historiografię można uwolnić od mitów? In *Przegląd Humanistyczny*, 1996, r. 40, nr 1(334), s. 1-17, najmä s. 17.

¹² Mýtizácia je prítomná aj v rámci profesionálneho dejepisectva, keď napr. autori pracujú s pojmami, ktoré stotožňujú jednotlivú konkrétnu skupinu s väčším celkom, teda tvoria historické texty prostredníctvom univerzalizácie typu *pars pro toto* (čo je viditeľné predovšetkým pri písaní národných dejín). Diferenciu medzi „vedeckým“ a „ideologickým“ dejepisectvom možno, na úrovni metodologickej reflexie, vyjadriť prostredníctvom vzťahu medzi mystifikáciou a univerzalizáciou - pokiaľ integrálnou časťou mystifikácie je aj univerzalizácia, nie každá univerzalizácia je aj mystifikáciou. Porovnaj a pozri podrobnejšie: TOPOLSKI, Jak się pisze, ref. 7, s. 270-274, najmä s. 272-273.

¹³ Podrobnejšie pozri: MATERNICKI, Jerzy. *Wieloznaczność historii. Rozważania o kulturze historycznej i badaniach historiograficznych*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990, s. 192-218, najmä s. 207-209.

čiastočnému konsenzu celého národoveckého spoločenstva. Predpokladám existenciu „súboja/súbojov o obraz Kmeťa“, v ktorom možno vymedziť dve základné strany. Prvú reprezentovalo martinské centrum Slovenskej národnej strany (ďalej SNS), ktoré v tomto kontexte reprezentoval predovšetkým Jozef Škultéty. On totiž získal rozhodujúci vplyv v MSS v období medzi smrťou Kmeťa a prerušením jej činnosti počas prvej svetovej vojny. Druhá strana bola reprezentovaná najmä blízkym priateľom Kmeťa, Františkom Richardom Osvaldom a Karolom A. Medveckým. Napriek legitímnym dôvodom pre takéto delenie, nemožno tieto dve strany vnímať ako úplne protikladné. Zásadne odlišné východiská neboli prekážkou, aby sa Osvald a Škultéty zhodli na jednej z fundamentálnych koncepčných otázok vo veci smerovania MSS po smrti Kmeťa (ako na to konkrétne poukážeme neskôr). Zásadný rozpor medzi týmito dvoma tábormi spočíval v primárnej motivácii pre formovanie Kmeťovho obrazu v spoločenskom vedomí. Pokiaľ martinskému centru išlo predovšetkým o zmenu vo vývoji MSS, tak Osvald bol primárne motivovaný osobným vzťahom k zosnulému Kmeťovi a ako katolíkovi mu zároveň záležalo na pozitívnom obraze Kmeťa ako kňaza.

Martinské centrum bolo okrem Škultétyho reprezentované predovšetkým *Národnými novinami* a ich redaktorom Svetozárom Hurbanom Vajanským, ale aj napr. Júliusom Bottom, či predsedom SNS Pavlom Mudroňom. Tieto kruhy začali intenzívne pracovať na „kodifikácii“ Kmeťa ako národovca - stúpenca martinského centra SNS. Kmeť v ich poňatí reprezentoval celý národ, a ten zas ako celok mal dostať v Kmeťovi potrebný vzor. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že tieto obrazy Kmeťa nemali nič spoločné so snahou predstaviť skutočný život Kmeťa a jeho miesto v národnom hnutí. Naopak, boli motivované dvomi vzájomne prepojenými faktormi – ideologickým a mocenským. Ideológia martinského centra pracovala s konštruktom národa ako jednotného celku a ideológovia tohto smeru vnímali seba samých ako výlučných reprezentantov tohto celku.¹⁴ V tomto kontexte bolo nevyhnutné, aby Kmeť - hrdina vystupoval ako „verný vyznávač“ martinského vedenia SNS, ako ideálny národovec, ktorému náleží úcta od národa ako celku. Druhý faktor spočíval na ich ponímaní MSS, ktoré sa zásadne líšilo od Kmeťovho. Po smrti Kmeťa sa preto snažili zmeniť smerovanie tejto inštitúcie, čo sa viazalo s účelovým prispôbením si jeho odkazu, a čo je dôležité, aj dejín samotnej MSS. Proces heroizácie Kmeťa preto nie je viazaný iba s idealizáciou, „zabúdaním“ ale neraz aj s vedomou falzifikáciou jeho životných postojov.

Osvald ako popredný reprezentant druhého základného prúdu v budovaní obrazu Kmeťa, svoju interpretáciu presadzoval prostredníctvom *Literárnych listov* a predovšetkým

¹⁴ Nad'alej bol aktuálny známy Vajanského výrok: „My nie sme politickou stránkou, my sme národom, pars pro toto, tak ako sa povie hlava miesto celý človek.“ Pozri: [HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár]. *Náklady a výhlady. Pokus znázorniť terajší slovenský myšlienkový obzor s rozpomienkami na minulosť*. (Odtisk z 'Národných novín'). Turčiansky Sv. Martin : nákladom Kníhtlačiarско-účastinárskeho spolku, 1897, s. 12.

intenzívnou prácou na Kmeťovej biografii¹⁵ (zostavil ju a z veľkej časti aj napísal Karol A. Medvecký, vyšla roku 1913).¹⁶ Interpretácia Kmeťa zo strany Osvalda a Medveckého bola tiež v mnohých ohľadoch idealizovaná (napr. jeho kňazstvo). Na rozdiel od Martinčanov však idealizovali v prvom rade Kmeťa samotného a nie slovenskú spoločnosť. Neskrývali fakt, že Kmeť bol s martinským centrom často v zásadných rozporoch. Ich aktivity vyústili do Medveckého reprezentatívnej biografie Andreja Kmeťa, ktorá je najlepším príkladom skutočnosti, že predstavenie slovenskej národoveckej society ako harmonickej komunity na čele s Kmeťom, nebolo ich cieľom. Skôr je zreteľná snaha o obraz Kmeťa, ktorý by korešpondoval s jeho reálnymi kritickými postojmi a neraz napätými vzťahmi s martinským centrom SNS. Z Medveckého biografie je taktiež zrejmé, že MSS sa nestala naplnením Kmeťových pôvodných zámerov. Dôležité je, že Kmeťa nepredstavovali len ako národovca, ale aj ako uhorského vlastenca. To bol jeden so základných rozdielov medzi Osvaldovou a Škultétyho líniou.

Keďže Kmeťova smrť zarezonovala v širokom okruhu vtedajšej elity, interpretácie Kmeťovho odkazu formulovali aj ďalšie strany politického spektra. Ich predstavenie je integrálnou časťou tejto štúdie, avšak v celom procese zohrávali iba sekundárnu rolu. V každom prípade aj vďaka ich existencii vznikla pestrá mozaika nekrológov, verejných aktov oficiálnej piety a oslavy jeho života, čo bolo obohatené aj umeleckými prejavmi uznania a piety.

c) historický kontext

Podstatná časť mojich argumentov vychádza z niekoľkých základných predpokladov o genéze a charaktere MSS. V záujme zrozumiteľnosti ďalšieho textu je potrebné ich predstaviť. Z priestorových dôvodov som zvolil len heslovitú formu.

- MSS nevnímam ako naplnenie ideí Kmeťa. Ten sa totiž zasadzoval za Slovenský vedecký spolok. Jeho náplňou mal byť rozvoj všetkých vied, teda aj prírodných. Požadoval tiež vznik prírodovedného časopisu. Nadväzujúc na Bernolákovo *Slovenské učené tovarišstvo* mal mať svoje filiálky v regiónoch a diferencované členstvo na špecialistov a laikov, ktorí by poskytovali materiálne zázemie pre výskum.¹⁷ Múzeum a knižnica boli len jednou z oblastí činnosti plánovaného spolku.¹⁸

¹⁵ Vznik Kmeťovej biografie bol samozrejme integrálnou časťou procesu formovania pamäti o Kmeťovi. Tejto problematike som sa venoval v samostatnej štúdií: HOLLÝ, Karol. *Ku genéze a charakteru Životopisu † Andreja Kmeťa od Karola A. Medveckého (1913)*. In *Studia Bibliographica Posoniensia* 1/2008. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave [v tlači]. Citovaný periodický zborník je dostupný na internete: <http://www.ulib.sk/index/go.php?id=2324>.

¹⁶ MEDVECKÝ, Karol Anton (ed.). *Andrej Kmeť. Rím.-katolícky kňaz, slovenský učenec, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841-1908. Životopis*. Turčiansky Sv. Martin : nákladom spisovateľovým, 1913, 192 s.

¹⁷ O spomenutých znakoch *Slovenského učeného tovarišstva* pozri: MANNOVÁ, Elena. *Spolky a národná emancipácia Slovákov*. In IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (ed.). *Ján Kollár a slovenská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe*. [Bratislava] : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy;

- Kmeťova idea napriek niekoľkým deklaráciám podpory, nebola vedením slovenského národného hnutia v Turčianskom sv. Martine prijatá. Z ich strany bola presadzovaná etnograficko-zberateľská koncepcia múzea a knižnice, ktoré vznikli v rámci „Domu“.¹⁹ Ich ideové zázemie je čitateľné z Vajanského článku *Živá starina*.²⁰ V ňom Vajanský vyslovene odmieta vedeckú špecializáciu a činnosť obmedzuje na zberateľstvo etnografického materiálu o slovenskom „ľude“. Zozbieraný materiál nie je navyše podľa neho nevyhnutné ani triediť a klasifikovať, primárna funkcia múzea je zachovanie tohto materiálu pre budúce inštitúcie. Jedinou prípustnou „vedou“ bola teda etnografia v interpretácii petrohradských etnografov.

- Napriek tomu, že Kmeť patril medzi ústredných darcov zbierok pre múzeum v „Dome“, nenapĺňalo jeho predstavu o vedeckom spolku. To nemožno povedať ani o MSS. Proti jeho koncepcii vedeckého spolku sa presadil návrh Pavla Križku, ako múzejno-osvetového spolku. Kmeť túto koncepciu spočiatku odmietal, neskôr ju prijal ako kompromisnú platformu v rámci ktorej môže aspoň čiastočne napĺňať svoju predstavu o vedeckom spolku.²¹

- MSS bola oficiálne potvrdená vďaka kontaktom Kmeťa s „maďarónmi“,²² ako napr. Mihály Zsilinszky.²³ Kmeť sám seba jednoznačne vnímal ako angažovaného národovca, čo sa však nevyučovalo s jeho sebaidentifikáciou ako uhorského vlastenca.²⁴ Z pozície predsedu MSS to deklaroval celkom zreteľne.²⁵

Stimulus, 2006, s. 76 a 77; POVAŽAN, Ján. *Bernolák a bernolákovci*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1990, s. 120 a 122.

¹⁸ Výťah zo stanov vedeckého spolku, ktoré vypracoval A. Kmeť a o ďalších koncepciách vznikajúcej MSS pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 100-102. Pozri tiež: »Slovenská musejná spoločnosť«. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1893, roč. 3, č. 5, s. 65-67.

¹⁹ Ku charakteru „Domu“ (Národný dom) v súvislosti s MSS, pozri literatúru uvedenú v ref. 21.

²⁰ HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Živá starina I*. In *Národné noviny*, 27. 11. 1890, roč. 21, č. 139, s. 1; HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Živá starina II*. In *Národné noviny*, 29. 11. 1890, roč. 21, č. 140, s. 1.

²¹ Tvrdenie T. Winklera, že roku 1892 vznikol Slovenský vedecký spolok, z ktorého neskôr vznikla MSS je zavádzajúce. Pozri: WINKLER, Tomáš. *Jozef Škultéty - svedok čias minulých*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2003, s. 52. Udalosť, ktorú Winkler spomína, bolo prijatie Kmeťovho návrhu SNS-ou, k jeho realizácii však nedošlo. Bola to iba dočasná epizóda, v skutočnosti martinskí národovci ideu vedeckého spolku nepodporovali a schválené stanovky MSS nevyjadrovali Kmeťovu ideu vedeckého spolku. Dobré spracovania tejto problematiky poskytujú napr. M. Rybecký, Š. Hanakovič a J. Mlynarčík. Pozri: RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre (Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva)*. Martin : Osveta, 1983, s. 50-66; HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť. Rozbor publikačnej činnosti v Sborníku a v Časopise MSS*. Bratislava : Muzeologický kabinet pri Slovenskom národnom múzeu; Martin : Matica slovenská, 1969, s. 166-171; MLYNARČÍK, Josef. *Príspevok k formovaniu slovenských kultúrnych spolkov v 19. storočí*. In *Kmetianum*. 1971, roč. 2, Martin : Vydavateľstvo Osveta, s. 36-37. Škultéty by však bol s interpretáciou T. Winklera zrejme spokojný.

²² Podrobnejšie o tejto kategórii pozri: HALÁSZ, Iván. *Tzv. lojálni Slováci v dualistickom Uhorsku („dobrí Slováci“, „úradní Tóti“, uhorskí vlastenci, maďaróni a tí druhí...)*. In ŠUTAJ, Štefan - SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. Regionális és nemzetiségképzőanyag a 18 – 20. századi Magyar és a Szlovák történelemben*. Prešov : Universum, 2007, s. 91-103.

²³ Podrobnejšie o tejto osobnosti pozri: KMEŤ, Miroslav. *Poznámky k miestu Michala Žilinského v kontexte slovenských národných dejín*. In *Acta Historica Neosoliensia* 9/2006, Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, s. 98-113. Citovaný periodický zborník je dostupný na internete: <http://www.fhv.umb.sk/app/index.php?ID=1305>. O spolupráci Kmeťa so Zsilinszkým pozri nižšie.

²⁴ Kmeť diferencoval medzi užšou a širšou vlasťou: „[...] nie sme kosmopolitní, ale nado všetko milujeme užšiu i širšiu vlasť svoju.“ Pozri: [KMEŤ, Andrej]. Reč, ktorou dp. Andrej Kmeť, predseda, otvoril valné

- Ak môžeme hovoriť o Kmeťovi ako o stúpecovi „národnej vedy“, tak jedine v zmysle, že národu je prospešný rozvoj „všeobecnej“ vedy.²⁶ Podľa Kmeťa veda ako taká nemôže byť obmedzená národom.²⁷
- Konzekventne s tým vyzýval k rozvíjaniu prírodných vied, upozorňoval na potrebu klasifikácie zbierok.²⁸ Zbierky v múzeu neobmedzoval ich „slovenskosťou“. Každý predmet, ktorý prispieval k rozvoju vedenia z tej, ktorej oblasti považoval za potrebný.
- V texte poukážem na skutočnosť, že po smrti Kmeťa sa programovo potláčala táto Kmeťova koncepcia a presadzovala sa koncepcia blízka „Domu“. Kmeť „Dom“ podporoval, ale táto inštitúcia bola iba čiastočným naplnením jeho vízie.
- Popieranie koncepcie Kmeťa sa prejavilo predovšetkým prostredníctvom Škultétyho koncepcie MSS, ktorú primárne definoval ako slovenskú knižnicu a archív.

shromaždenie Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavané v Turč. Sv. Martine dňa 8. augusta 1900. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1900, roč. 3, č. 4, s. 50. Pod užšou vlasťou rozumel územie obývané Slovákmi: „Nasledovať budú návody o preskúmaní prírody najužšej vlasti našej, našich Horniakov, našich hôr a pôdy, čo nad zemou i pod zemou.“ Pozri: Museálna slovenská spoločnosť. In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1895, roč. 5, č. 4, s. 41. Tento text jasne vypovedá aj o Kmeťovej koncepcii MSS, v rámci ktorej mali prírodné vedy, a dokonca aj technika, svoju stabilnú pozíciu.

²⁵ „My svätosväte zachovávame naše vysokou vládou potvrdené stanovy a žiadame si svätosväte zachovať, a zvelebiť svoju kultúru. — Služiť vlasti je prvou povinnosťou každého z nás (Eötvös), a my dvíhajú kultúru u nás, slúžime vôbec vlasti, a museumom našim ukazujúc na kultúru našich predkov a skladajúc v museume dôkazy kultúry mŕtvych i živých údov nerozlučiteľnej, prozreteľnosti Božou i tisícročnými dejinami s celkom spojenou slovenskou súčasťou tejto vlasti: dvíhame jej česť a slávu, chránime jej ozdobu a skvosť. Tým pracujeme na istej budúcnosti vlasti, držiac sa slova mudrca vlasti Františka Deáka: ‘V našej dobe má len ten národ politickú budúcnosť, ktorý vynasnažuje sa vyšínuť na úroveň všeobecnej vzdelanosti a pokračovať na nej.’“ Pozri: [KMEŤ, Andrej]. Reč, ktorou dp. *Andrej Kmeť*, predseda, otvoril valné shromaždenie Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavané v Turč. Sv. Martine, dňa 8. aug. 1901. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1901, roč. 4, č. 4, s. 58.

²⁶ Tento koncept propagoval Ján Kvačala, keď poukázal na fakt, že Berlínska akadémia ako mimoriadne silný faktor pre nemecký národ, sa rozvinula vďaka francúzskym učencom. Je to východisková idea pre jeho koncepciu MSS. Pozri: KVAČALA, Ján. Prvé storočie berlínskej Akadémie a Museálna slovenská spoločnosť. In *Slovenské pohľady*, 1900, roč. 20, č. 9, s. 403-409.

²⁷ Kmeť sa vo svojej predsedníckej reči, v ktorej reagoval na schválenie stanov MSS roku 1895, venoval aj tejto problematike: „[...] veda je kosmopolitická, celému ľudstvu spoločná, ktorá stavia národy do radu vedľa seba, v ktorom rade chceme i my stáť; [...] netreba mi povedať, že však zásluhy a výdobytky na poli vedeckom pridávajú väčšej slávy tomu národu, z ktorého nejaké svetlo vyšlo. Pre príklad najnovší pripomínam: ktorého Slovanovo srdce nezaplápolalo by, keď si spomene na Teslu? Špeciálne ale srdce Juhoslovanov naplňuje sa hrdosťou pri spomienke na neho. — I my chceme prospieť národu;“. Citované podľa: Museálna slovenská spoločnosť. In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1895, roč. 5, č. 4, s. 41.

²⁸ Pozri napr.: KMEŤ, A[ndrej]. Vyzvanie. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1906, roč. 9, č. 6, s. 81-85.

2. Umieranie, pohreb, prvé smútočné narácie

Chýry o smrti Kmeťa už v roku 1906

Kmeť necelé dva roky po svojom presťahovaní do Turčianskeho Sv. Martina zomrel. V súvislosti so smrťou Kmeťa nachádzame v dobovej tlači jej nevšednú „predohru“. Katolícke periodikum *Egyházi Közlöny* 7. 9. 1906 prinieslo článok, v ktorom sa kritizuje prepojenie vedy a politiky v Uhorsku. V tej súvislosti sa spomína ako „nedávno zosnulý“ istý v zahraničí uznávaný, ale doma neznámy vedec. Podľa článku tento hornoviediecky kňaz sa okrem iného dopustil aj „nie veľmi chválibného skutku“ – vo svojom testamente určil svoju vzácnu prírodopisnú zbierku (vrátane tekovského nálezu mamuta)²⁹ Múzeu v Turčianskom Sv. Martine. *Národné noviny* prirodzene odhalili v tomto anonymnom vedcovi Andreja Kmeťa a zároveň ubezpečili čitateľov, že „chvála Bohu, ešte zdravý, čulý medzi nami žije a z milosti Božej ešte aj požíje.“³⁰

Je možné, že týmto spôsobom maďarské cirkevné periodikum reagovalo na Kmeťov odchod do kňazského dôchodku a presťahovanie sa do sídla MSS. Na tomto mieste treba poznamenať, že Kmeť kvôli otvoreným prejavom slovenskej identity a najmä protestom proti maďarizácii prichádzal do sporov s cirkevnou vrchnosťou.³¹ Tento moment bude v nekrológoch *Národných novín* ako aj niektorých ďalších periodík posunutý až do obrazu Kmeťovho kňazstva ako negatívneho faktora, ktorý ho obmedzoval v práci pre národ. Osvaldove *Literárne listy* budú naopak Kmeťa ako kňaza idealizovať.

Zdravotný stav predčasne pochovaného Kmeťa sa však zanedlho po tejto, vyjadrené dnešným žurnalistickým jazykom, novinárskej kačici viditeľne zhoršoval. Vážny stav datuje Ján Petrikovich, autor opisu „poslednej choroby Kmeťovej“ v Medveckého biografii, od októbra 1907. Po krátkom pobyte v nemocnici v Těšine, zomrel v Turčianskom Sv. Martine 16. februára 1908. Kmeť teda zomrel v podstate štandardným spôsobom.³² Na túto skutočnosť

²⁹ Ide o známy objav pozostatkov mamuta v Beši. Medvecký v Kmeťovej biografii opísal aj nátlak na Kmeťa, aby tieto pozostatky dal do peštianskeho múzea. Pozri bližšie: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 114-119. Záujem o tento nález zo strany centrálnych inštitúcií bol aj po Kmeťovej smrti. 19. a 20. decembra 1910 navštívili v tejto veci martinské múzeum krajinský radca a podsprávca Geologického krajinského múzea Tomáš Szontagh a dr. Tivadar Kormos, geológ z Budapešti. Výbor MSS neprijal ich ponuku na kúpu bešianskeho mamuta, čo odôvodnil mimoriadnou vzácnosťou týchto pozostatkov, ako aj skutočnosťou, „že je to predmet nebohým predsedom Andrejom Kmeťom nášmu muzeumu *testamentárne* poručený, *základinou na konzervovanie opatrený*“ [zvýraznenie kurzívou v origináli]. Pozri: Zápisnica výborového zasadnutia Muzeálnej slovenskej spoločnosti odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 26. januára 1911. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1911, roč. 14, č.1, s. 29.

³⁰ Chýrnik. In *Národné noviny*, 13. 9. 1906, roč. 37, č. 108, s. 3.

³¹ O kňazskom aspekte jeho života pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 130-137.

³² Petrikovich píše, že Kmeť už dlhšie trpel na chronický „katarh mechúra“ [zápal močového mechúra; cysticída] ale zdôrazňuje tiež Kmeťovu vôľu pracovať, nedbajúc pri tom na vlastné zdravie. Podrobnejšie: PETRIKOVICH, Ján. *Lekárske dobroznanie o poslednej chorobe Kmeťovej*. In MEDVECKÝ, ref. 16, s. 174-175.

treba pamätať pri čítaní *Národných novín*, ktoré zdôrazňovali tragickosť a predčasnosť jeho smrti.

Organizovanie aktov piety a úcty v čase Kmeťovho umierania

„[...] učíme sa pohrabné piesne Kmeťovi, chudák nevydrží už dlho.“ (Ján Halla)

Už v čase, keď sa stávalo čoraz zrejmejším, že Kmeťov život sa blíži ku koncu, sa začali organizovať prvé úkony procesu kreovania historickej pamäti o ňom. Na základe dobovej korešpondencie možno konštatovať, že tento proces bol systematicky organizovaný. Najvýstižnejšie o tom hovorí záverečný fragment z listu Jána Hallu Františkovi Votrubovi: „Ale končím. Je už neskoro (prišiel som zo spevu, kde sa učíme pohrabné piesne [piesne] Kmeťovi, chudák nevydrží už dlho.)[...]“.³³ Istá skupina tamojších národoveckých autorít (pravdepodobne aj prostredníctvom Slovenského spevokolu³⁴), teda musela vedome organizovať martinskú societu, aby sa čo najlepšie pripravila na očakávanú poslednú rozlúčku s umierajúcim Kmeťom.

F. R. Osvald vyberá kazateľa a konzultuje obsah jeho pohrebnej reči

F. R. Osvald pôsobiaci v Tekovskej Teplej veľmi ťažko znášal zvesti o umieraní svojho blízkeho priateľa a spolupracovníka Andreja Kmeťa. V emocionálnom liste Andrejovi Halašovi sa vyjadril, že nie je schopný kvôli smútku ísť k jeho smrteľnej posteli a také isté psychické rozpoloženie očakáva aj pri pohrebe. V druhej časti listu však Osvald prechádza k praktickým otázkam podoby pohrebu, keď relatívne rozsiahly fragment listu venoval vencom na Kmeťovej rakve.³⁵ Na tomto mieste treba zdôrazniť, že Osvald tieto riadky písal v čase, keď Kmeťa čakalo ešte 5 dní života. Osvaldov list Vajanskému odhaľuje ďalší rozmer jeho aktivít. Snáď ešte dôležitejšie než patričná kultúrna atmosféra pohrebu (spev, vence atď.), bolo zabezpečiť náležitý ideový odkaz tejto pietnej akcie. Na to bolo potrebné vybrať toho správneho rečníka – kazateľa. Osvald tento element nepodcenil: „Cserei-ho [katolícky

³³ List Jána Hallu [list podpísaný ako John Hall] Františkovi Votrubovi zo začiatku roku 1908. Ústredný archív Slovenskej akadémie vied (ďalej ÚA SAV), fond (ďalej f.) F. Votruba, kartón (ďalej k.) č. 3, značka II A. Pozri tiež: ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.). *Korešpondencia Františka Votrubu (1902-1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 114.

³⁴ *Slovenský spevokol* vystupoval na zhromaždeniach MSS. Pozri napr.: S. Naše valné zhromaždenie. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1906, roč. 9, č. 5, s. 67. Okrem toho sa *Slovenský spevokol* skutočne aktívne zúčastnil na pohrebe Kmeťa.

³⁵ „Nie som priateľom vencov a pompy pohrabnej; ale musíme brat ohľad na osobu v národe hlavnú [slavnú(?)]. Ďalej píše, že v prípade zakúpenia venca MSS-ou, chce naň podľa svojich možností prispieť. Avšak, ak bude tento veniec, prosí Halašu: „zaobstarajte za mňa venec, ktorý položíte na rakvu v mojom mene!“ Veniec by chcel „zo šípov rúžových, jemu, Kmeťovi najmilších, alebo z kvetín polných nezáhradných.“ To by však bolo možné len v lete. Keďže je zima, tak: „ďľa Vašej ľúbosti venec slušný so stuhou čiernou s písmenami: Uvidíme sa! Tvoj Richard. Cena môže byť do 40 korún, ktorú potom Vám vyplatím.“ Pozri: list Františka Richarda Osvalda Andrejovi Halašovi z 11. 2. 1908. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia v Martine (ďalej SNK-ALU), sign. 37 CH 10. Pôvodná predstava Osvalda o venci sa prejaví aspoň v naratívnej podobe, konkrétne v zakončení pohrebnej kázne, ktorej obsah bol ovplyvnený práve Osvaldom (pozri nižšie).

kňaz v Turčianskom sv. Martine - K. H.]]³⁶ som ja ešte pred smrťou Km. [Kmeť - K. H.] požiadal, aby kázal nad Kmeťom, a on vraj tiež nad tým už bol rozmýšľal, že mal by kázať.” Obsah kázne bol taktiež dopredu konzultovaný: „I to som podal, ako asi on môže hovoriť nad Kmeťom.”³⁷

Pomôcka pre umelca: „maska sňatá z tváre“ hneď po smrti

Podstatné záležitosti okolo organizácie Kmeťovho pohrebu, ako kázeň, či otázka formy ozdoby jeho hrobu, boli teda organizované ešte za jeho života. Spevákovi Kmeťova smrť nezastihla nepripravených, naopak mali nacvičený repertoár. Pred smrťou Kmeťa sa však myslelo aj na vytvorenie trvácnejších elementov oslavy jeho života, konkrétne na vytvorenie jeho vernej podobizne. Na to nezabudli jeho najbližší priatelia, ktorí s ním trávili posledné hodiny života: „Masku jeho tvári sme v deň jeho smrti, v nedeľu ráno, s dr. Jankom Kohútom³⁸ sňali, ktorá dobre poslúžila umelcovi k vernému vyhotoveniu z mramora jeho poprsia, ktoré teraz zdobí schodište museálnej budovy. (Práca sochára Fr. Úprku)³⁹. Halaša ešte v deň smrti odoslal smutnú, ale očakávanú správu skormútenému Osvaldovi. Okrem iného mu napísal aj o lokalizácii Kmeťovho hrobu: „Na cimiteri vybrali sme mu miesto pri Franciscim, Kalinčákovi, Ferienčíkovi, v prostriedku cmitera...”⁴⁰

Kmeť ako nenahraditeľný národovec: „Kde náhrada?!“ (D. Križková-Kardošová).

Kmeťova smrť tak umožnila naplno rozvinúť pripravované a teda aj očakávané smútočné oslavy jeho života. Pred opisom ich konkrétneho priebehu treba spomenúť dominantnú ideu tých smútočných dní, ktorou bola nenahraditeľnosť Kmeťa. Príznačne o atmosfére dní krátko po Kmeťovej smrti písala v liste Karelvi Kálalovi Drahotína Križková-Kardošová: „Bola som i na pohrebe; smutno nám v duši, že tak veľkého obetavého pracovníka národného sme utratili!! Kde náhrada?!“⁴¹ Téza o nemožnosti náhrady Kmeťa sa stane charakteristickou pre

³⁶ Martinský farár Cserei už mal skúsenosti s pohrebními národovcov. Asistoval napr. na pohrebe Ambra Pietra, ktorý mimochodom viedol A. Kmeť. Pozri: Pohrab Ambra Pietra. In *Národné noviny*, 6. 12. 1906, roč. 37, č. 145, s. 1.

³⁷ List F. R. Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908. In PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II (Výber listov z rokov 1890-1916)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 278-279.

³⁸ Ján Kohút (1875-1943) lekár v Turčianskom Sv. Martine, v medzivojnovom období sa zaslúžil o rozvoj zdravotnej starostlivosti na Slovensku. Pozri: HALAŠA, Pavol - BUKOVSKÁ, Želmíra. *Spríevodca po Národnom cintoríne*. Martin : Matica slovenská, 1981, s. 119.

³⁹ PETRIKOVICH, ref. 32, s. 175.

⁴⁰ Halaša v liste ubezpečoval Osvalda, že už na druhý deň bude položený na Kmeťovu rakvu „veniec čerstvý vašim menom dľa úpravy už zajtra položíme na rakev...” Citované podľa: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 173. Na tom istom mieste je publikovaný aj text osnovy smútočného oznamu MSS. Interpretovať lokalizovanie Kmeťovho hrobu si nateraz netrúfam. Bez informácie, kto konkrétne o tom rozhodol, konzekventná interpretácia ani nie je možná.

⁴¹ List Drahotíny Križkovej-Kardošovej Karelvi Kálalovi z 24[?]. 2. 1908. SNK-ALU, sign. 198 AH 7a. Ide o odpoveď na list, v ktorom Kálal reflektoval túto udalosť skôr lakonicky: „Kmeť už má pokoj, buď mu země lehká“. Pozri: list K. Kálala D. Križkovej-Kardošovej z 19. 2. 2008. SNK-ALU, sign. A 642. Kmeťova smrť však nebola ústrednou témou týchto listov. Z korešpondencie, ktorá sa primárne netýka zosnulého Kmeťa, je ešte

nasledujúce súkromné aj oficiálne smútočné prejavy. D. Križková ako blízka spolupracovníčka Kmeťa,⁴² podobne ako mnohí ďalší zrejme myslela svoje slová úprimne. Avšak úprimnosť pisateľov nekrológov (okrem prvého, pozri nižšie) v *Národných novinách* je v tejto veci skôr nepravdepodobná. Verejné priznanie, že Kmeť je nahraditeľný, prišlo až roku 1914 súčasne s reinterpretáciou Kmeťovho odkazu.

Oficiálne vyjadrenie smútku na pôde MSS a organizácia pohrebu.

Už na druhý deň po smrti Kmeťa, 17. 2. 1908 bolo zvolané mimoriadne výborové zasadnutie MSS. Predsedajúci tomuto zasadnutiu, podpredseda MSS J. Petrikovich, sa vyjadril o zosnulom predsedovi: „Vyhasol oheň, ktorý zohrieval pracujúcich činiteľov okolo našej Museálnej slovenskej spoločnosti. [...] Ztrata, ktorú sme jeho odumretím utrpeli, je nenahraditeľná; niet človeka v národe, ktorý by sa Andrejovi Kmeťovi vyrovnal a hodným nástupníkom jeho sa mohol stať, ním započaté dielo v jeho duchu mohol viesť.“ Petrikovichove slová do veľkej miery zodpovedajú ďalšiemu vývoju, kedy bola Kmeťova koncepcia MSS programovo potláčaná.

Potom, ako výbor MSS na výzvu Petrikovicha oficiálne vyslovil smútok na smrťou svojho predsedu,⁴³ zasadnutie sa zaoberalo konkrétnou organizáciou pohrebného obradu. Tajomník MSS Andrej Sokolík informoval, že *Priemyselný spolok* v Turč. Sv. Martine⁴⁴ už predošlého dňa zvolal mimoriadne zasadnutie, na ktorom vyjadril úctu Kmeťovi. Jeho členovia sa rozhodli zúčastniť na pohrebe „korporatívne pod zástavou, s tým dodatkom, že nový

zaujímavá napr. reakcia Jozefa Gregora z Nadľaku, v ktorej je okrem uznania a ľútosti vyjadrená najmä obava o pokračovanie diela započatého Andrejom Kmeťom: „Že je Kmeť už pri [podčiarknuté v origináli] Kalinčíkovi, to je tým žiaľnejšie práve takí odchádzajú. Kto bude predsedom? Kto bude Kmeťom?“ Pozri: list Jozefa Gregora Andrejovi Halašovi z 3. 3. 1908, SNK-ALU, sign. 37 C 31.

⁴² KRIŽKOVÁ-KARDOŠOVÁ, Drahotína. *Rozpomienky o národných ornamentoch a o ľudových výšivkách* (Prednesené 9.11.1939 v krúžku ev. žien v Banskej Bystrici). SNK-ALU, sign. 95 C 28, MEDVECKÝ, ref. 16, s. 140-142; GAZDÍKOVÁ, Alžbeta. Andrej Kmeť – organizátor a propagátor predaja slovenských výšiviek a jeho spolupracovníci. In *Etnologické rozpravy*, 1998, roč. 5, č. 1, s. 88 a inde.

⁴³ „Zasadnutie žiaľnu zprávu p. podpredsedu úradne v bôľnu známosť berie a v plnom ocenení nesmrteľných zásluh zvečnelého predsedu uzaviera v smysle návrhu pána podpredsedovho, značiac nehynúcu pamiatku oslávenca do pamätnice spolkovej, i do vlastného uboleného srdca každý z prítomných. Večná pamäť!“ Pozri: ref. 45.

⁴⁴ *Priemyselný spolok* v Turčianskom Sv. Martine bol jediným spolkom svojho druhu v Uhorsku, ktorý bol organizovaný na slovenskej báze. V kontexte aktívnej účasti tohto spolku na Kmeťovom pohrebe treba povedať, že medzi jeho spolupracovníkov patrili aj významní predstavitelia MSS, resp. Kmeťovi blízke osoby ako napr. Jozef Kohút, Andrej Sokolík, Andrej Halaša. Podrobnejšie o spolku pozri: HLAVAJ, Jozef. *Martin. Stavebný obraz mesta (O výstavbe Martina do roku 1960)*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska, 1994, s. 37-38. S iniciatívou prišla aj miestna *Dielňa na náradie*, ktorá „ku pozdvihnutiu pohrabnej slávnosti ochotne ponúka za záprah ku pohrabnému vozu svoju štvorku.“ Pozri: ref. 45. V *Dielni na náradie* („stoličkovej fabrike“) sa produkovali výrobky z ohýbaného dreva (najmä stoličky). Išlo o príklad podniku so slovenským kapitálom (pod vedením *Tatra banky*, s podporou martinskej *Sporiteľne*). Podrobnejšie: HLAVAJ, ref. 44, s. 49; HOLEC, ref. 5, s. 36-37

pohrabný voz povoľuje po prvý raz upotrebiť z príležitosti tohto pohrabu, bez nárokovania poplatku.“⁴⁵

Pohreb: „Impozantný pohrab môjho Kmeťa ma potešil.“ (F. R. Osvald)

O priebehu pohrebu priniesli referát *Národné noviny*. V úvodných slovách bola, podobne ako na mimoriadnom zasadnutí MSS, vyzdvihnutá jedinečnosť a nenahraditeľnosť Kmeťa. V kontexte relatívne intenzívnych príprav na pohreb v čase Kmeťovho umierania znie nevierohodne interpretácia jeho smrti, podľa ktorej Kmeť, „tak nenadále bol vytrhnutý z prostriedku nášho, že sme sa ani nestačili spamätať!“ Použitá metafora prostriedku, teda streda, neznamená nič iné ako Turčiansky Sv. Martin, v ktorom sa podľa tamojších ideológov koncentrovala skutočná (a jediná) reprezentácia celého slovenského národa. V ďalšej vete je tento motív rozvinutý v tom zmysle, že Kmeť (ktorý sa tam presťahoval až roku 1906)⁴⁶ sa dokonale začlenil do martinskej society a svojím spôsobom tam vždy patril: „Veď on tak dobre prijal sa v našom skromnom záhone, zaujal ihneď pevné postavenie, zaplnil medzeru! Kto nám ju znovu zaplní? Obzeráme sa márne?“. Kmeť bol teda interpretovaný ako Martinčan (prirodzene najmä v ideologickom zmysle toho slova). Týmto spôsobom je klasický motív nenahraditeľnosti posunutý do čoraz zjavnejšej politickej roviny.

Referent ďalej informoval o konkrétnom priebehu poslednej rozlúčky s Kmeťom.⁴⁷ Na pohrebe sa zúčastnilo veľké množstvo ľudí: „Chrám bol nabitý, ani polovica sprievodu nemala v ňom miesta“. Významné celoslovenské alebo miestne spolky boli taktiež zastúpené. Okrem samozrejmej účasti zástupcov MSS, „Hasičský sbor sväto-martinský vyrukoval v plnom počte“,⁴⁸ *Živena* bola zastúpená svojimi výborničkami a tajomníkom (teda S. H. Vajanským).⁴⁹ Turčiansko-svätomartinský Spevokol (*Slovenský spevokol*) zabezpečil

⁴⁵ SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 1. (mimoriadneho) výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine dňa 17. februára 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 1, s. 1-3.

⁴⁶ O zmene svojej stálej adresy informoval v auguste 1906 Kmeť aj prostredníctvom tlače, pozri: POTEMLA, Michal (ed.). *Slovenská historiografia v rokoch 1901-1918. Tematická bibliografia v rámci Bibliografie zo slovenských novín a časopisov v rokoch 1901-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1980, s. 498, záznam č. 1780. V kontexte analýzy Turčianskeho Sv. Martina ako centra slovenského národného hnutia hodnotí F. Ruppeldt presťahovanie Kmeťa nasledovne: „Kmeť bol posledný veľký národovec pred r. 1918, ktorého centripetálna sila národného strediska pritiahla do Martina“. Pozri: RUPPELDT, Fedor. *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918. Príspevky ku kultúrnej histórii Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1928, s. 157.

⁴⁷ Rakvu vyložili na „skvostný voz, nášho Priemyselného spolku“ členovia výboru MSS. Rakva bola pokrytá vencami s nasledovnými nápismi: „Redakcia „Nár. Novín“ – vernému Slovákov; Uvidíme sa! – Tvoj Richard; Svojmu drahému bratovi a ujčekovi – Rodina; Museálna slovenská spoločnosť – svojmu predsedovi; [...]“. Osvaldova žiadosť vo veci vencov bola teda splnená. *Dielňa na náradie* si zrejme tiež splnila avizovanú pomoc pri pohrebe: „voz ťahaný bol štvorkou ku kostolu“. Názov tohto podniku sa však v referáte nespomína.

⁴⁸ Toto združenie malo povest' príkladného slovenského spolku. Pozri: RUPPELDT, ref. 46, s. 175, pozn. č. 284.

⁴⁹ MSS a A. Kmeť spolupracovali so *Živenou* najmä v oblasti výšivkárstva. Kmeť vyzýval *Živenu*, aby organizovala zber slovenských výšiviek, ktoré mali byť inštalované do špeciálneho oddielu Múzea v jeho novej budove. Nebol však s aktivitou *Živeny* v tomto smere spokojný. V liste Riznerovi to vyjadril: „Na výhovorky, že niet sil, nedáme nič.“ Pozri: list A. Kmeťa E. V. Riznerovi z 22. 11. 1906. In SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy*

hudobnú kulisu prostredníctvom spievania „dojemného chorálu“, či „Dies irae“. Referent neopomenul ani skutočnosť, že „krásny pohrabný voz“ poskytol *Priemyselny spolok* bezplatne. Na pohrebe sa zúčastnili aj osoby z iných miest a hornouhorských stolíc. Zvlášť boli vyzdvihnutí účastníci z Mošoviec - tamojší občania nezahanbili svoju povesť vzorných národovcov.⁵⁰ Osvald, ktorému na priebehu pohrebu zvlášť záležalo (sám však nebol jeho účastníkom), bol spokojný, a to napriek zhoršeniu jeho zdravotného stavu.: „Impozantný pohrab môjho Kmeťa ma potešil.“⁵¹

Okrem vonkajších prejavov smútku a uznania je zároveň dôležité, že na pohrebe boli po prvýkrát v rozsahovo väčších naráciách formulované základné tézy oficiálnej interpretácie Kmeťovho odkazu. Okrem hlavného rečníka Csereiho prehovoril na pohrebe aj predseda SNS Pavel Mudroň a v mene MSS jej tajomník Andrej Sokolík. *Národné noviny* priniesli stručný výťah tak z Csereiho kázne, ako aj z „krásnej reči“ Mudroňa,⁵² obsahu prejavu zástupcu MSS naopak nevenovali pozornosť.

Kázeň Csereiho – prvé oficiálne formulovanie kľúčových problémov

Hlavné slovo na pohrebe mal spomenutý kňaz Cserei (zádušnú omšu slúžilo deväť kňazov). Osvald, ktorý zrejme ovplyvnil obsah jeho kázne, vyjadril s rečníckym výkonom martinského katolíckeho kňaza spokojnosť. Vajanskému o tom písal: „Vykonal to krásne a na moju žiadosť poslal mi kázeň, ktorú podám v Kazateľni“.⁵³ Csereiho kázeň bola skutočne publikovaná v tomto Osvaldovom periodiku,⁵⁴ vďaka čomu máme k dispozícii vzácny

Andreja Kmeťa Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi. Martin : Matica slovenská 1984, s. 143. Jozef Gregor v článku *Živena a jej tajomník* (*Hlas*, 1903), podrobil mimoriadne tvrdej kritike nielen Vajanského (tajomníka *Živeny*) ale aj činnosť (či skôr nečinnosť) celého spolku. V súvislosti s výšivkami a Kmeťom píše: „Treba obchod otvoriť, cenník dať spraviť, a tak by z toho mohlo čo byť, nie tak starosvetsky, že musia ľudia – predsedu Kmeťa unúvať s obstaraním výšivky. To je hanba pre vás, moje dámy.“ Pozri: GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef. *Dielo VI*. Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 429. Článok bol podpísaný ironickým Prepáče (pozri poznámku editora k citovanému článku na strane 813). Krátko pred smrťou Kmeťa však *Živena* významným spôsobom podporila MSS prostredníctvom platenia kustódky Emmy Goldpergerovej (pozri nižšie).

⁵⁰ Informácie o pohrebe spolu s citátmi som čerpal z referátu v *Národných novinách*. Pozri: Dopisy [J. K.: Turčiansky Sv. Martin, 18. februára]. In *Národné noviny*, 20. 2. 1908, roč. 39, č. 22, s. 2.

⁵¹ „[...] Smrť jeho mala u mňa smutné následky. 17-ho ležal som v kľúčoch za 5 hodín, 20-ho za úplných 10 hodín. [...] Vyzerám zle, veľmi dlho tu už nebudem.“ Pozri: list Františka Richarda Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908, ref. 37. Podobne sa o svojom zdravotnom stave v súvislosti so smrťou Kmeťa vyjadril v liste Ľ. V. Riznerovi: „Ani v nemoci nemohol som navštíviť svojho najlepšieho brata Kmeťa, ani do hrobu ho odprevadiť. [...] Smrť jeho hrozne poučinkovala na mňa.“ Pozri: list F. R. Osvalda Ľ. V. Riznerovi z 6. 3. 1908. In ŠARLUŠKA, Vojtech (ed.). *Výber z listov Františka Richarda Osvalda II*. In *Literárny archív* 25. Martin : Matica slovenská 1989, s. 86.

⁵² *Literárne listy* Mudroňove vystúpenie opísali dramaticky: „A nad hrobom zabeďákal ctihodný starec náčelník [...]“ Pozri: † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 5, s. 30.

⁵³ List Františka Richarda Osvalda S. H. Vajanskému z 10. 3. 1908, ref. 37.

⁵⁴ [CSEREI, Emil]. Reč nad rakvou dp. A n d r e j a K m e ť a, vysl. fára preňčovského, predsedu Museálnej slovenskej spoločnosti, v Pánu zosnulého 16. februára 1908 v Turčianskom Sv. Martine. Povedal vysokodst. p. E m i l C s e r e i, č. kanonik, dekan a farár turčiansko sv. martinský. In *Kazateľňa*, 1908, roč. 28, č. 5, s. 124-126. *Kazateľňa* uverejňovala katolícke kázne. Medzi ich autormi nachádzame aj Kmeťa, ktorého príspevky boli vraj popri Sasinkových kázňach „najobľúbenejšími medzi kňazstvom“. Pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 133.

prameň pre nosnú tému tejto štúdie. V pohrebnej reči Kmeť vystupoval v ideálnych kategóriách, ako: „vzorný kňaz, úprimný ľudomil a známy učenc“. S kňazským povoláním Kmeťa je spojená ideálna interpretácia jeho vzťahu k „ľudu“, teda najmä k jeho farníkom v Prenčove. V tejto dedine pôsobil „na dosť chudobnej fare.“ Cserei sa tak dotkol kľúčových elementov pamäti o Kmeťovej osobnosti. Element Kmeťovej obetavosti a materiálnej chudoby, rovnako ako aj jeho vzťah k farníkom boli častým motívom nekrológov a vzájomne so sebou súviseli. Na jednej strane išlo o pre oslavné texty typickú idealizáciu, ale zároveň aj o vyrovnávanie sa s nejasnými predstavami o Kmeťovom finančnom zázemí. Na tomto mieste sa pokúsím čiastočne ozrejmiť tento problém, pričom si ale uvedomujem, že primeraná interpretácia by si vyžadovala podrobnejší výskum. V Medveckého biografii Kmeťa v kapitole *Čo si ľud rozpráva o Andrejovi Kmeťovi* sa však možno dočítať, že v Prenčove a v okolí mal Kmeť povest' boháča („*Náš pán farár majú, to len tak hovoria, že sú chudobní...*“).⁵⁵

Faktom však je, že Kmeť si vedel zarobiť najmä obchodovaním s ľudovým umením a inými predmetmi jeho odborného záujmu. Sám o tom podáva nejedno svedectvo.⁵⁶ Tu však treba zároveň povedať, že Kmeť bol jedným z hlavných darcov múzea, jeden z prvých prispievateľov do národných zbierok a na nákupoch zaujímavých artefaktov skutočne nešetril. Keď peniaze chýbali, vyzýval Slovákov k zbieraniu prostriedkov. Výsledkom týchto výziev bola spravidla kritika Slovákov, ktorí neprispievali podľa jeho predstáv.⁵⁷ Štefan Janšák výstižne opísal tento problém, keď poukázal, že v predstavách a spisoch Kmeťa žije „akoby

Kazateľňa vychádzala do r. 1908. Bližšie pozri: POTEMRA, Michal. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská; Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1958, s. 25, 55, 74-75; DUCHKOWITSCH, Wolfgang - SERAFÍNOVÁ, Alžbeta - VATRÁL, Jozef. *Dejiny slovenského novinárstva. Vývoj novinárstva na Slovensku v kontexte podunajskej monarchie*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2007, s. 220 a 225. Osvald vydával ako prílohu ku *Kazateľni, Literárne listy*, dôležitú platformu pre časť katolíckej inteligencie, do ktorej patril aj Kmeť.

⁵⁵ Vo vzťahu k peniazom bola rozšírená mienka, že napr., „platil za každú pletku“, teda za informáciu o mieste archeologického, či iného „zemevedného“ nálezu. Jednoducho na svojej ceste za poznaním nebol ochotný šetriť, čo pri jeho horlivosti a nadšení vzbudzovalo pochopiteľné otázky o pôvode jeho peňazí. V tomto kontexte treba povedať, že časť miestneho obyvateľstva bola presvedčená o prepojení Kmeťa s nadprirodzenými silami (napr. Kmeť ako „spojený so zlým“). Podrobnejšie pozri: OSVALD, Fr[antišek]. Richard. *Čo si ľud rozpráva o Andrejovi Kmeťovi*. In MEDVECKÝ, ref. 16, s. 176-177.

⁵⁶ Pozri napr. jeho opis obchodovania s výšivkami: „Blízki 'národovci slovenskí' boja sa preňčovskej fary ani čert temianu; maďaróni ju nenávidia; úbohý ľud slovenský ide však do nej, ako včeličky do úla niečo donášajúc, niečo odnášajúc: umenie svoje donášajúc, mzdu svoju odnášajúc, dosiaľ len skrze moje ruky hodne vyše pol treť a tisíc zlatých. (Za 10 rokov, ako som ja viedol odpredaj, dostali pracovníce z ruky mojej vyše 7000 zlatých [...])“ Pozri: [KMEŤ, Andrej]. *Autobiografia Andreja Kmeťa (Napísal ju 8. apríla 1895)*. In MEDVECKÝ, ref. 16, s. 23. Po smrti Kmeťa bola časť Kmeťovej autobiografie publikovaná v *Slovenských pohľadoch*. Možno považovať za charakteristické, že redakcia z nej vybrala Kmeťov opis svojho pobytu v Ostrihome, kde sa „národne prebudil“. Pozri: [KMEŤ, Andrej]. Vznik cirkevno-literárnej školy slovenskej v Ostrihome. Z vlastného životopisu Andreja Kmeťa. In *Slovenské pohľady*, 1908, roč. 28, č. 9., s. 528-531. Kmeť sa však vo svojej autobiografii nevyhýba ani kritike slovenského národného hnutia, konkrétne napr. *Národných novín*. Tieto časti textu *Slovenské pohľady* prirodzene nepublikovali.

⁵⁷ V tomto kontexte citujem z listu J. Škultétyho, v ktorom informuje Sasinka o Kmeťovi: „Hľadí na svet s bodrou mysl'ou, a namrzí sa len vtedy, keď Slováci nedávajú mu peňazí na Museum tak, ako by si on žiadal.“ Pozri: list J. Škultétyho Frankovi V. Sasinkovi z 11. 10. 1906. SNK-ALU, sign. M 25 B 44.

dvojaký ľud“ – „jeden abstraktný a zidealizovaný, druhý skutočný.“ Vzťahy s tým „skutočným“ neboli ideálne.⁵⁸ Toto je dôležité v súvislosti s textom o Kmeťovi v *Slovenskom obzore* (venujeme sa mu nižšie). Tu treba poukázať ešte na jednu súvislosť. Cserei a neskôr najmä Osvald idealizovali Kmeťov vzťah k „ľudu“, v zmysle vzťahu kňaz - farníci a *Národné noviny* podobne idealizovali vzťah Kmeť k „ľudu“ v zmysle národný vodca - Slováci.

Z Csereiho kázne chcem ďalej upozorniť na skutočnosť, že Kmeť tu vystupuje ako zodpovedný a vzorný kňaz aj po jeho presťahovaní sa do Turčianskeho Sv. Martina. „Bol kňazom v úplnom zmysle slova, až do posledného dychu svojho.“ V *Národných novinách* takáto interpretácia nebude mať miesto. Významné je tiež poukázanie na Kmeťov vzťah k prírodným vedám: „Vedľa kňazského úradu svojho zdarne pestoval i vedy, tie vedy, ktoré najbližšie stoja k Bohu a najbezpečnejšie vedú k nemu, vedy prírodné.“

Cserei neopomenul ani ďalšiu dôležitú tému prítomnú v nekrológoch – vzťah Kmeťa k politike a k slovenskému národnému hnutiu. Csereiho podanie tejto problematiky si zasluhuje pozornosť. Otvorene hovoril o príslušnosti Kmeťa k SNS⁵⁹: „Nemôžem mlčaním pominúť jeho smýšľanie čo občana krajiny uhorskej. I on patril k tej strane, ktorá má isté požiadavky voči teraz panujúcim poriadkom.“⁶⁰ Kmeť však podľa neho nebol v politickom zmysle radikálom: „No toto smýšľanie svoje zastával dôstojne, rázu kňazskému primerane nikdy neprekročil hranice múdrej miernosti. Nenapádal – ale bránil.“ Následne zdôraznil aj známy postoj Kmeťa, že veda je pre neho nástrojom pre politiku,⁶¹ pri čom však zopakoval jeho umiernenosť: „Jeho zbraňou byly: veda a láska, štítom viera a nádej. Dobře vedel, že kňazi i na tomto poli majú brať zástož smierlivého prostredníctva medzi bojujúcimi, aby sa protivy nesostrili, ale umenšily.“⁶² Pramene o Kmeťovi poskytujú podobný obraz jeho „zmierlivosti“, ktorú by sme mohli presnejšie nazvať umením lavírovať medzi jednotlivými stranami slovenského, ale aj uhorského politického spektra.

⁵⁸ JANŠÁK, ref. 8, s. 14, podrobnejšie s. 14-16.

⁵⁹ Kmeť bol v rámci organizačnej štruktúry SNS z roku 1901 predsedom jej literárneho odboru. Pozri: list Pavla Mudroňa a Gusta Izáka Júliusovi Bottovi z 28. 11. 1901. SNK-ALU, sign. 33 A 54. Pozri tiež: Zápisnica zasadnutia Slovenskej národnej strany z 17. 10. 1901. Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Slovenská národná strana 1896-1914 (nespracovaný). Kniha zápisnic, s. 17.

⁶⁰ [CSEREI, Emil], ref. 54, s. 125.

⁶¹ Kmeť v jednom zo svojich listov písal: „[...] štúdium prírodných vied, hoci akokoľvek diletantské, viac mohlo by osožiť národu, ako terajšie dolce far niente [...] *Lebo štúdium je tiež politika.* [kurzíva v origináli]“. Pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 100, o vzťahu Kmeťa k politike s. 121-129.

⁶² Csereiho kázeň je zakončená poetickým a zároveň symbolickým zdôraznením Kmeťových pozitívnych vlastností - lásky, skromnosti a bezúhonnosti: „Na dôkaz úcty ukladám na rakev tvoju z ríše vedy tvojej, z ríše rastlín, tri kvety. Prvý kvet ružu – hoci jednu z tých ruží, ktoré sa dľa mena tvojho ‘rosae Kmetianae’, Kmeťove ruže zovú, čo odznak tvojej lásky k Bohu a bližnému. Ukladám druhý kvet, útlu ale vonnú fialku, čo odznak ponížnosti a tvojej skromnosti. Ukladám tretí kvet, nikdy nevädnuću immortellu, čo odznak toho, že si si svojim bežistným a bezúhonným životom večnosť zaslúžil.“ Pozri: [CSEREI, Emil], ref. 54, s. 126.

Národné noviny v rámci referátu o pohrebe v skratke opísali aj obsah tejto kázne. Možno tu pozorovať významové posuny, ktoré zrejme neboli zapríčinené iba krátením textu kázne, v ktorej sa Csereiho venuje Kmeťovi a SNS: „Patril ku strane, ktorá voči politickým pomerom v krajine má svoje snahy a želania právne; on bol jej verným vyznavačom.“ Terminologický rozdiel medzi Csereiho textom v *Kazateľni* a v referáte *Národných novín* je evidentný. Cserei hovorí o istých požiadavkách, *Národné noviny* zas o želaniach právnych. Lojalita Kmeťa k SNS bola u Csereiho vyjadrená neutrálnym „príslušník“, zatiaľ čo *Národné noviny* zdôraznili jeho lojalitu a oddanosť prostredníctvom pomenovania „verný vyznavač“. Vo veci Kmeťovej zmierlivosti môže čitateľ *Národných novín* nadobudnúť dojem, že vyplývala iba z jeho kňazského povolania: „[...] nezabúdajúc pri tom na svoj kňazský stav, ktorého povinnosťou je účinkovať smierlive.“ Tieto významové posuny naznačujú zásadne odlišné funkcie, ktoré mala pamiatka Kmeťa plniť pre predstaviteľov *Národných novín* a pre okruh okolo Osvalda.

Predseda SNS hovorí o Kmeťovi ako o vodcovi Slovákov

Mudroň v pohrebnej reči zdôraznil, že Kmeť patril medzi „výtečníkov a vodcov národa slovenského“, čo bolo aj vyjadrené aj tým, že bol pochovaný „na tomto svätom poli“ ,kde spočívali telá popredných národovcov. Kmeťovu osobnosť predstavil prostredníctvom rečníckych protikladov: „Bol chudobný i bohatý, skromný i pyšný, utiahnutý i vyvýšený, zaznaný i oslávený.“ Kmeť žil chudobný život na svojej fare, ale bol zároveň bohatý, keďže „činnosťou a štedrotou obohatil národ svoj“; bol skromný, neženúc sa za hodnosťami, ale bol pyšný na to, „že je synom slovenského národa, že je verným jeho synom, posvätiším mu celý svoj život. Utiahnutý bol z dôvodu zaznávania zo strany Cirkvi, ale zároveň „vyvýšený, lebo videl ho a vyznačil nielen jeho národ, ktorý ho povolal na čelo svojho ústavu, ale vyznačil ho i celý vedecký svet Európy.“ A nakoniec bol „zaznaný v svojom zákutí, ale i oslávený, lebo meno jeho neupadne nikdy do zabudnutia.“⁶³ Mudroň touto rečou vyznačil smer k čestnému miestu Kmeťa v národnom kánone. Z konkrétnych motívov nemožno obísť opozíciu kňaz - predseda MSS, ktorou sa chce okrem iného zdôrazniť symbolický význam jeho presťahovania sa do Turčianskeho Sv. Martina. V tejto línii budú pokračovať *Národné noviny*.

⁶³ Dopisy [J. K.: Turčiansky Sv. Martin, 18. februára], ref. 50.

3. Neverbálne prejavy úcty

a) obraz a plastika (poprsie) Kmeťa

Efektívnym elementom procesu budovania historickej pamäti sú umelecké podobizne, pamätníky, pomníky a pod. Tento dôležitý prvok nechýbal ani v prípade zosnulého Kmeťa. Realizovali ho popredné osobnosti vtedajšieho slovenského umenia. Výborové zasadnutie MSS už 2. 3. 1908 rozhodlo „vymalovať dať pre zasedáciu sieň podobizňu zvečnelého predsedu Andreja Kmeťa, ktorú dôstojne previesť v prirodzenej veľkosti prevezme na seba pán Jozef Hanula⁶⁴ za cenu 160 k.“⁶⁵ Na nasledujúcom výborovom zasadnutí MSS v júli 1908 boli jeho účastníci informovaní, „že podobizeň zvečnelého nachodí sa už tu“. V tej súvislosti bol prijatý návrh Petra Kompíša, aby sa vedenie MSS skontaktovalo s Františkom Úprkom⁶⁶ vo veci vyhotovenia poprsia Andreja Kmeťa.⁶⁷ V marci 1909 výbor MSS „prijal návrh sochára Fr. Úprku na mramorové poprsie v cene 1000 korún“. ⁶⁸ K jeho realizácii došlo až nasledujúceho roku.⁶⁹ Ako už bolo spomenuté, pre účel podobizne Kmeťa poslúžil Úprkovi odliatok z jeho mŕtveho tela.

b) náhrobok

Zo symbolického hľadiska bolo ešte dôležitejšie vybudovať dôstojný náhrobok.⁷⁰ Stavba náhrobku sa intenzívnejšie začala organizovať až začiatkom roku 1909. V tom čase nadšenie

⁶⁴ Jozef Hanula vystavoval pri príležitosti milénarých osláv v Budapešti (nedokončený obraz „Tomázyho smrť pri Moháči“ na objednávku spišského biskupa Čászka). Maľoval aj kostol v Sliachoch na objednávku Andreja Hlinku. Pozitívnu kritiku o jeho tvorbe priniesol *Hlas*. Podobizeň A. Kmeťa sa taktiež stala známou. Podrobnejšie pozri: KOLÍSEK, Alois. *Slovenskí maliari*. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1913* (Vydal Národný slov. spolok v S. Š. A.; Sostavil Ignác Gessay), s. 168-170.

⁶⁵ SOKOLÍK, [Andrej]. Zápisnica 2. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 28. marca 1908, In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 3, s. 47.

⁶⁶ Okrem umeleckej hodnoty diel Úprku, sa tento umelec z Moravy (Moravského Slovácka) zaslúžil najmä o organizáciu a propagáciu tvorby „gruppy uhorsko-slovenských maliarov“. Pozri o ňom podrobnejšie: —y—. *Výstava gruppy uhorsko-slovenských maliarov*. Luhačovice, 19 VII.-1. IX. 1907. In *Slovenský obzor*, 1907, roč. 1, č. 7-9, s. 520-524; KOLÍSEK, ref. 64, s. 186-189.

⁶⁷ SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 61-63.

⁶⁸ GAŠPARÍK, Jozef. Zápisnica z výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 20. marca 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 2, s. 45.

⁶⁹ Na 17. valnom zhromaždení MSS v auguste 1910 predseda Š. Mišík informoval zúčastnených, že „Vzácnnej ozdoby dostalo sa muzeumu poprsím Andreja Kmeťa, shotoveným akademickým sochárom Fr. Úprkom.“ Pozri: VRANÝ, V[áclav]. Zápisnica XVII. valného shromaždenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 3. augusta 1910. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1910, roč. 13, č. 3, s. 88.

⁷⁰ *Národné noviny* pri príležitosti prvého výročia smrti Kmeťa písali, že jeho hrob ešte „neoznačuje mramor a na ňom duchu jeho zodpovedajúci nápis“. Pozri: Panychida. In *Národné noviny*, 16. 2. 1909, roč. 40, č. 20, s. 1. O náhrobku pozri: ĎURIŠKA, Zdenko. *Národný cintorín v Martine. Pomníky a osobnosti*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 59.

a ochota verejne si uctiť Kmeťa zo strany okruhu okolo *Národných novín* a nového vedenia MSS už postupne klesá. Na výdavky spojené s náhrobkom sa totiž vyhlásila zbierka,⁷¹ avšak iba vo forme výziev v podobe súkromných listov. Vyplýva to z listu F. R. Osvalda J. Škultétymu.⁷² Osvald kritizuje neochotu *Národných novín* vyhlásiť verejnú zbierku na Kmeťov náhrobok. Verejnú zbierku považuje za primeranú Kmeťovmu významu: „[...] nech vyzvú sa všetci synovia vlasti bez rozdielu politického smýšľania, lebo Kmeť [zvýraznené v origináli] vykonal prácu na ozdobu vlasti.“ Treba zdôrazniť, že Osvald v tejto veci používa pojem vlast' a nie národ, čo ilustruje zásadnú odlišnosť medzi jeho vnímaním Kmeťovho odkazu a diskurzom *Národných novín*. Osvald ďalej poukazuje na nepatričné obavy vedenia *Národných novín*: „Vy iste uvažujete i okolnosti politické, možné nemilé následky verejnej sbierky; tých ja neznám a tak i neberem ich do ohľadu.“

Nepoznám podrobne okolnosti zbierania peňazí na Kmeťov náhrobok.⁷³ Faktom však je, že diskusie okolo projektovaných variantov tohto diela boli zjavne ovplyvnené aj snahou o lacnejší variant. Táto vec sa prerokovala na výborovom zasadnutí MSS v marci 1909. Pokladník Andrej Halaša informoval, že vo veci pomníka [t.j. náhrobku] Kmeťa jednal s kamenárom Františkom Laholom,⁷⁴ „ktorý ochotný je dl'a predloženého nákresu postaviť pomník na hrob neb. Andreja Kmeťa za 1800 korún. Výboru sa nákres Laholov nezdá sa byť primeraným, preto poveruje pp. Pavla Socháňa a Blažeja Bullu, aby oni spravili primeranejšie nákresy a predsedníctvo aby potom vyjednávalo s Laholom o cene pomníka podľa tých nákresov.“⁷⁵ Nemusí byť preto náhodné, že Štefan Mišík vo svojej reči pri odhalení náhrobku ho nazval skromným.⁷⁶

Dokončené dielo bolo slávnostne odhalené počas augustových slávností roku 1909. *Národné noviny* avizovali už vopred, že: „Tohtoročné shromaždenie bude pamätné i tým, že ideme odhaliť nadmohylný pomník *Andrejovi Kmeťovi* [kurzíva v origináli], zakladateľovi musea, ktorý tragickým osudom len krátko mohol sa tešiť zo svojho diela.“⁷⁷ O tejto udalosti referovala aj *Revue Naše Slovensko*. Náhrobok svojim čitateľom opísala nasledovne: „...na balvaně z žulové, nekřesané skály kříž z černého granitu, na něm Kristus z bílého mramoru.

⁷¹ MEDVECKÝ, ref. 16, s. 185.

⁷² List F. R. Osvalda J. Škultétymu z 8. 1. 1909. SNK-ALU 41 AI 4.

⁷³ Sumou 121 korún prispela aj SNS. Pozri: Zápisnica zasadnutia Slovenskej národnej strany z [? - bez určenia dňa a mesiaca] 1909. SNA, f. Slovenská národná strana 1896-1914 (nespracovaný). Kniha zápisníc, s. 92.

⁷⁴ Tento staviteľ z Liptovského Sv. Mikuláša bol nakoniec výrobcom náhrobku. Autorom bol Blažej Bulla, podstavec budoval pod Bullovým dozorom Jozef Hlavaj. Pozri: ĎURIŠKA, ref. 70, s. 59.

⁷⁵ GAŠPARÍK, Jozef. Zápisnica z výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 20. marca 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 2, s. 45-46.

⁷⁶ „[...] ktorému [Andrejovi Kmeťovi] vďační rodáci zblízka i zďaleka postavili tento mramorový pomník, ako skromný, no predsa dosť výmluvný znak vďaky a úcty za jeho neunavnú a bezzištnú činnosť v prospech nášho mladého kultúrneho spolku.“ Pozri: [MIŠÍK, Štefan]. Reč pri odhalení pomníka Andreja Kmeťa v Turčianskom Sv. Martine, povedaná Štefanom Mišíkom, konsistoriálnym radcom a predsedom Museálnej slovenskej spoločnosti, 4. augusta 1909. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 82.

⁷⁷ Politické zátišie. In *Národné noviny*, 3. 8. 1909, roč. 40, č. 90, s. 1.

Podstavec kříže nese na jedné straně datum narození a smrti Kmeťovi, na jiné pak nápis: „Vrúcne miloval Božiu prírodu, nad prírodu starinu i prítomnosť slovenského národa a nadovšetko Boha!“ Spevokol napokon zaspieval pieseň, ktorej slová pochádzali od Vajanského. Vyjadril v nich symboliku nového náhrobku: „[...] Nad jeho mohylou zbožne sa vypína národnej piety mramorový dar, okolo pomníka slovenská rodina [...]“.⁷⁸ Vzťah medzi národom a Kmeťom je vo Vajanského poetike holistický - Kmeť tu vystupuje ako symbol celého národa („slovenská rodina“) a súčasne mu zo strany tohto celku patrí zbožná pieta. Božský motív u Kmeťa je prítomný aj v interpretácii citovaného nápisu na náhrobku.⁷⁹ *Národné noviny* tak obraz Kmeťa čoraz viditeľnejšie posúvali do sféry *sacrum*. Je to dôležitý element národnej línie martinského centra vo formovaní Kmeťovho odkazu. Táto tendencia je evidentná aj v rukopise Júliusa Bottu o Andrejovi Kmeťovi a MSS (ako sa o tom ešte ďalej zmienim).

c) fotografie

Ďalšou symbolickou formou uznania Kmeťa boli publikované fotografie v tlači. Napriek tomu, že fotografia už nebola žiadnou novinkou, ich publikovanie stále nebolo úplne bežné.⁸⁰ O fotografii ako forme kreovania národných hrdinov⁸¹ hovorí skutočnosť, že okrem iného boli aj cenným obchodným artiklom. Možnosť speňaženia tohto účinného agitačného elementu si zo slovenských národovcov uvedomoval predovšetkým Pavel Sochán, ktorý okrem toho, že si zarábala fotografovaním,⁸² vlastnil aj exkluzívny album fotografií významných národovcov. Túto činnosť vyvíjal pomerne intenzívne – T. Vansová predávala fotografie z jeho albumu už začiatkom 90. rokov⁸³ a v čase Kmeťovej smrti, keď bol

⁷⁸ E. P.: Ze slavností v Turč. Sv. Martině. In *Revue Naše Slovensko*, 1909, roč. 2, sešit 11-12, s. 466. Pozri tiež: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 185 (tu podľa referátu v *Národných novinách*).

⁷⁹ Tento nápis na pravej stránke mramorovej knihy, tvoriacej podstavec spomenutého kříža, interpretovali *Národné noviny* ako jednotlivé časti triády - príroda, národ a Boh, ktoré považovali za navzájom prepojené: „Áno v týchto troch znakoch žil Andrej Kmeť svoj činný, bohumilý život. A pravda je, vysoká pravda: kto celým srdcom a povzneseným, hlbokým umom poznáva a miluje Božiu prírodu, nemôže nemilovať svoj národ, jeho starinu (t. j. prešlosť, históriu, kultúrne pamiatky, mužov potrudivších sa za národ, ich diela), nemôže nemilovať pôvod a poslednú príčinu všetkého, i prírody i národa, Boha.“ Pozri: ref. 77. V kontexte filozofie dejín tak Kmeť symbolizoval tézu o Božskom pôvode národa.

⁸⁰ Milan Hodža v súvislosti so zverejnením fotografie Aurela Vlada v *Slovenskom Týždenníku* pri príležitosti jeho zvolenia do uhorského snemu spomínal: „Vianočná príloha 'Slovenského týždenníka' vyzdobila sa jeho fotografiou, čo vtedy – ved' už i vtedy bývala hospodárska kríza – hrozilo zviklať finančný rozpočet môjho časopisu.“ Pozri: HODŽA, Milan. *Slovensko-rumunská spolupráca v peštianskom parlamente*. In [HODŽA, Milan - HUŠKOVÁ-FLAJŠHANOVÁ, Jindra]. *Slováci a Rumuni*. Bratislava : nákladom „Roľníckej osvety“ v Bratislave, Zemedel'ské muzeum, 1935, s. 8.

⁸¹ Porovnaj úlohu, akú prikladá B. Anderson fotografii v súvislosti s nacionalistickou ideológiou koloniálnych štátov: ANDERSON, Benedict. *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródlach i rozprzestrzianiu się nacjonalizmu*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 1997, s. 176 a 181.

⁸² Vďaka fotografovaniu mal relatívne zabezpečenú hmotnú situáciu počas jeho pôsobenia v Turčianskom Sv. Martine v rokoch 1893-1912. Pozri: PIŠŤOVÁ, Irena. *Pavol Sochán (6. VI. 1862-26. I. 1941)*. In *Zborník Slovenského národného múzea LXVI, Etnografia* 13, 1972, s. 18-19.

⁸³ T. Vansová predala niekoľkým ženám z Hnúšte fotografie Mudroňa, Vajanského a Francisciho zo Socháňovho albumu, za čo sa jej manžel Jána Vansa musel zodpovedať pred cirkevným súdom (25.7. 1891). Pre nedostatok dôkazov bolo však bolo pokračovanie konania zastavené. Pozri: list Terézie Vansovej Františkovi Votrubovi z 7.

o fotografie už výraznejší záujem, ťažil z postavenia fakticky monopolného vlastníka a predajcu týchto reprodukcii národných osobností.⁸⁴

Pri príležitosti smrti Kmeťa publikovali fotografie dve periodiká: *Dennica* a *Revue Naše Slovensko*. Fotografie a ilustrácie boli integrálnou súčasťou ich profilu. František Votruba, nový vydavateľ *Dennice*, písal jej zakladajúcej redaktorky⁸⁵ už deň po Kmeťovej smrti: „Obrázky budú vždy dobré. Teraz z časových vecí musíme dať tiež niekoľko obrázkov, týkajúcich sa Andreja Kmeťa a niektoré veci americké.“⁸⁶ Pozornosť vzbudzuje Votrubova vecnosť a absencia prejavov ľútosti, či Kmeťovej nenahraditeľnosti. Tu treba povedať, že *Dennica* pod Votrubovým vedením mení svoj charakter,⁸⁷ smerom k viac ideologickému, resp. politickému periodiku. S tým súviselo aj informovanie o aktuálnych udalostiach spoločenského života.⁸⁸ Fotografie ako aj nekrológ Kmeťa⁸⁹ v *Dennici* potvrdzujú z formálnej stránky túto premenu.

Dennica napokon uverejnila štyri fotografie venované Kmeťovi: dve v rámci nekrológu - jeho podobizeň „Andrej Kmeť“⁹⁰ a „Nová museálna budova v Turč. Sv. Martine. (V úzadí 'Národný Dom'.)“ a dve na ďalších stranách čísla: „Vrch Sitno. Andrej Kmeť [sediaci na vrchu spolu s ďalšou osobou]“ a „Andrej Kmeť na Kriváni (2496 m.) 20. augusta 1907. Fot. Z. Krivoss.“⁹¹

2. 1908. In ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.), ref. 33, s. 116 a poznámka č. 1 k listu č. 54, s. 117.

⁸⁴ Jasne o tom hovoria listy vydavateľa J. Páričku F. Votrubovi. Párička začiatkom decembra 1907 informoval Votrubu, že: „Sochán má dobré fotografie J. M. Hurbana, M. M. Hodžu, Paulínyho, Moysesu (okrem Štúrovej), ale ich nechce dať reprodukovať, len vraj za istú náhradu, lebo len on má vyhradené právo reprodukovania. Najlepšie bude, keď mu sám direktne napíšeš a keď mu voľačo sľúbiš, povedzme po 5 korún za fotografiu, potažne za právo reprodukovania.“ Párička nakoniec vyúčtoval Votrubovi za fotografiu od Sochána 4 koruny. Pozri: listy Jána Páričku F. Votrubovi z 2. 12. 1907 a z 17. 12. 1907. ÚA SAV, f. František Votruba, k. 4, i. č. 131, zn. II A.

⁸⁵ F. Votruba sa stal vydavateľom *Dennice* od roku 1907 na základe Zmluvy so zakladajúcou redaktorkou T. Vansovou z novembra 1906. Pozri: *Smluva*. ÚA SAV, f. František Votruba, k. 1, inv. č. 10.

⁸⁶ list F. Votrubu T. Vansovej z 17. 2. 1908. In ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.), ref. 33, s. 118.

⁸⁷ V mnohých ohľadoch konzervatívna Vansová videla úlohu *Dennice* predovšetkým v rozvíjaní neraz skutočne slabšej vzdelanostnej úrovne Slovincov.

⁸⁸ Porovnaj napr.: KUSÝ, Ivan. *Jesenský a Tajovský v Dennici*. In *Literárny archív* 31/94, Martin : Matica slovenská, 1995, s. 145-149, najmä 148-149.

⁸⁹ Zaujímavé je, že nekrológ v *Dennici* bol svojím obsahom blízky nekrológom z *Národných novín*, teda orgánu, ktorý stál na opačnej strane politického spektra než Votruba. Celý nekrológ má národno-oslavný charakter. Kmeť podľa tohto článku svoj život „posvätil národu a vede.“ Vzájomný vzťah Kmeťa a slovenského národa je zobrazený harmonicky. Poukázalo sa aj na neuznanie jeho zásluh „doma“, čím sa však myslela katolícka cirkev v Uhorsku. Podobne ako Mudroň, aj tohto nekrológu vyslovil presvedčenie o jeho večnej pamiatke: „Jeho telo sa síce bude rozpadáť v susedstve Kuzmányho, Kalinčíka, Ferienčíka a Francisciho“, ale „jeho museum hlásať bude, koľko potu a zaprenia treba k národnej práci.“ Pozri: H. Kronika [Za Andrejom Kmeťom.]. In *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 2, s. 48-49.

⁹⁰ Technickú stránku tlače podobizní na konci 19. storočia, s odkazmi na literatúru k dejinám reprodukcie ilustrácií v polygrafii ako aj k histórii fotografickej techniky pozri: MIKULÍK, Ladislav. *K portrétu Antona Bernoláka*. In *Bulletin Univerzity knižnice v Bratislave*, 2007, č. 2, s. 44-54, najmä s. 48-50.

⁹¹ *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 2, s. 48, 49, 50 a 51. Pozri tiež: K našim obrázkom. In *Dennica*, 1908, roč. 11, č. 3-4, s. 98. Tu sa informuje o fotografiách z predošlého čísla.

Revue Naše Slovensko uverejnilo taktiež štyri fotografie: jeho celostránkovú podobizeň s autogramom, „Slovenský „Národní dům v Turč. Sv. Martině“; „Dům 'Slovenské Matice' (v původním stavu před konfiskací)“⁹² a „A. Kmeť pri križi u Trpína (v Hontě)“. Autorom poslednej fotografie bol P. Socháň⁹³ a je pravdepodobné, že *Revue Naše Slovensko* ju nedostalo od neho zadarmo. Redakcia tento pôsobivý obrázok modliaceho sa Kmeťa patrične využila - pripojila k nemu báseň od Pav. Arelata a celá strana tak oslavuje Kmeťovu pamiatku na patričnej esteticko-umeleckej úrovni.⁹⁴ Fotografia pôvodnej budovy Matice korešponduje s oficiálnym nekrológom v tomto periodiku. Viacero fotografií bolo prítomných aj v Medveckého biografii, čo súviselo aj s reprezentatívnym charakterom tejto publikácie. Z ideologického hľadiska je dôležitá prítomnosť fotografie Andreja Kmeťa v Bottovej *Krátkej histórii Slovákov* (o čom sa ešte zmienime neskôr).

4. Nekrológy⁹⁵

a) v periodikách programovo nebudujúcich odkaz Kmeťa

Nekrológ v *Slovenskom týždenníku*

Nekrológ v Hodžovom *Slovenskom týždenníku*⁹⁶ vyjadril podobne ako nekrológy v iných periodikách smútok a súčasne vyjadrenia úcty voči zosnulému Kmeťovi. Písalo sa v ňom, že smrťou Kmeťa utrpel národ takú stratu, ktorej dosah „v prvých okamihoch smútku ešte ani poňať sa nedá“. Z konkrétnych zásluh sa prízvukoval najmä zástoj Kmeťa na založení MSS, zabezpečovaní financií a pod. V tomto smere vykonával činnosť tak veľkú, že väčšou od nej bola „len jeho skromnosť a obetavosť“. Svoje dielo nestihol dokončiť: zomrel totiž v čase „keď mal položiť korunu na dielo celého svojho života“, čím sa narážalo na otvorenie novej muzeálnej budovy.⁹⁷ Na tom spočíva „tragika jeho osudu“. Zaujímavé je, že v nekrológu sa nepriamo – prostredníctvom chvály Kmeťa - kritizuje vzťah katolíckeho duchovenstva k národnému hnutiu. Tým, že sa Kmeť „pridržal národu z ktorého pošiel“, stanovil „zriedkavý

⁹² *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, nestránkované strany nachádzajúce sa za stranami 248 a 256.

⁹³ V *Revue Naše Slovensko* nie je uvedený autor, ale pod tou istou fotografiou uverejnenou v Medveckého biografii figuruje ako autor P. Socháň. Pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 145.

⁹⁴ Pozri: ARELATO, Pav[el]. Za Andrejem Kmeťem (K obrázku). In *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, s. 257. Básne boli ďalšou formou slávenia Kmeťovej pamiatky. Známu sa stala najmä báseň v *Černokňazníkovi*, ktorá našla svoje miesto aj v Medveckého biografii. Medvecký začlenil do biografie Kmeťa ešte ďalšie tri básne. Pozri: HOLLÝ, ref. 15.

⁹⁵ Prehľad článkov a zmienok o zosnulom Kmeťovi v slovenskej tlači pozri: POTEMLA, ref. 46, s. 498-502, záznam č. 1784-1821. Smrť Kmeťa reflektovali aj maďarské, české a poľské tlačové orgány. Pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 178.

⁹⁶ Výpisky z tohto nekrológu nachádzame v denníku Júliusa Bottu. Pozri: *Dejiny utrpenia národa Slovenského alebo. Pamätne udalosti zo života národa Slovenského. Denník vedie Julius Botto od 2ho februára roku 1876*. SNK-ALU, sign. 33 E 4, s. 415-419.

⁹⁷ Nová muzeálna budova bola slávnostne otvorená až počas augustových slávností roku 1908.

zjav v radoch katolíckeho duchovenstva“.⁹⁸ Koniec obsahuje zaujímavé porovnanie: „zomrel, človek tichý, skromný, ktorý ale za národ vykonal viac, než tábor, v ktorom válčil Žižka.“⁹⁹

Prirovnanie Kmeťa k táboru Žižku možno interpretovať z hľadiska politického profilu Slovenského týždenníka ako symbol Kmeťovho aktivizmu (v zmysle drobnej) práce. Národovci zoskupení okolo týchto Hodžových novín, v rámci agitácie proti pasivite používali výraz „české tábory“; jeho význam korešponduje nie iba s čechoslovakistickou historickou ideológiou nadväzujúcou na husitov ako buditeľov Slovákov, ale predovšetkým na Sládkovičovú báseň „To české tábory!“¹⁰⁰, ktorou „ospieval nový národný ruch český [po zavedení dualizmu]“.¹⁰¹ Nespokojnosť s rakúsko-maďarským (-uhorským) vyrovnaním v českom politickom živote našla svoj výraz aj v protestných „táboroch ľudu“; tieto masové akcie boli Sládkovičom a mnohými ďalšími Slovákami vnímané ako vzor pre aktivizáciu slovenského národného života.¹⁰²

Nekrológ v *Revue Naše Slovensko*

Nekrológ v *Revue Naše Slovensko* je vďaka jeho úvodnej časti originálny. Kmeť je tu totiž predstavený v širšom kontexte slovenských dejín¹⁰³ za posledných 50 rokov. Na začiatku je načrtnutá ich koncepcia – ostatné polstoročie je rozdelené na tri časti, z ktorých každá má svoje charakteristické znaky: a) obdobie Memoranda a Matice slovenskej je opísané ako „nadšený ruch let šedesiatých“; b) nasledujúce obdobie sa vyznačuje „skleslosťou a pasivitou, kedy jiskra národného uvedomění dusila sa pod prikrovom politického útisku“; c) súčasnosť je opísaná ako „nového jara, nové práce a nadějí“. Z tejto koncepcie následne vychádza Andrej Kmeť ako výnimočný a vzácny národný pracovník. Patrí totiž do tej úzkej skupiny národovcov, ktorí prežili všetky tri obdobia v „nezmenšenej činnosti“. V tomto texte treba zvlášť zdôrazniť, že sú spomenuté Kmeťove výzvy v *Národných novinách* v „smutných časoch“ po zavretí Matice, k „studiu, vzdelanosti a vėdė“. Zvlášť je zdôraznená jeho botanická činnosť, vrátane jeho objavenia neznámych druhov ruží a húb, kontaktov s domácimi a zahraničnými učencami a pomenovaniu niektorých druhov ruží jeho menom. Až po botanike nasleduje

⁹⁸ Kritika katolíckeho spektra na uhorskej politickej scéne (predovšetkým Katolíkus Néppárt a jeho orgánu *Kresťan*) bola dôležitou súčasťou Hodžovej publicistiky v *Hlase*, ale najmä v *Slovenskom týždenníku*. Pozri: VOTRUBA, František. *Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie*. In ŠTEFÁNEK, Anton - VOTRUBA, František - SEĎA, František (eds.). *Milan Hodža, publicista, politik a verejný pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Prahe, 1930, s. 416-417.

⁹⁹ † Andrej Kmeť. In *Slovenský týždenník*, 21. 2. 1908, roč. 6, č. 8, s. 1-2.

¹⁰⁰ Porovnaj napr. hodnotenie Františka Votrubu, ktorý cieľ Hodžovej kritiky politickej pasivity na stránkach *Slovenského týždenníka*: „[...] aby mohlo sa dostať ta [Slovensko], kde ho chcel mať Sládkovič, stavajúc mu pred oči v najprudjšom demokratickom zápase bojujúce ‘české tábory’.“ Pozri: VOTRUBA, ref. 98, s. 417. Spomínanú báseň Sládkovič publikoval v almanachu *Tábor*. Podrobnejšie o tomto zborníku pozri: KRAUS, Cyril. Almanach Tábor (k stému výročiu). In *Slovenská literatúra*, 1970, roč. 17, č. 6, s. 636-643.

¹⁰¹ VLČEK, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turč. Sv. Martin : nákladom vlastným, 1890, s. 201.

¹⁰² Podrobnejšie: VOTRUBA, ref. 98, s. 292-296.

¹⁰³ Kmeť v dejinných súvislostiach je predstavený aj v nekrológu J. Škultétyho, pozri nižšie.

informácia o archeológii a národopise. Dôraz sa kladie aj na Kmeťovu chudobu a obetavosť. V tejto súvislosti sa autor nekrológu zmieňuje aj o jeho obchodovaní s „prírodninami“; pravda zisk venoval na národné účely. „Nejvšeľším jeho práním bylo založení slovenského musea a spoločnosti, ktorá by aspoň v niektorom smere nahradila Matici.“ Tento opis, vďaka diferenciacii medzi múzeom a spoločnosťou je zjavne bližší Osvaldovej línii, teda aj skutočným postojom Kmeťa. Opis odchodu do Martina je však podobne ako v *Národných novinách* hodnotený ako pozitívny protipól jeho dovtedajšieho povolania kňaza: „[...] opustil svoju cirkvi a presťahoval sa k drahému svému museu.“¹⁰⁴

Alternatívne obrazy Kmeťa v nekrológoch

Doteraz spomenuté udalosti by mohli navodiť zdanie, že Kmeť sa všeobecne ponímal iba s pietou a každá zainteresovaná strana oslavovala jeho „pre národ nenahraditeľné“ životné pôsobenie. Táto línia prirodzene pokračovala, aj keď bola čoraz viditeľnejšie diferencovaná. Existovali ale aj jeho alternatívne obrazy. Išlo predovšetkým o texty v *Slovenských novinách* a *Slovenskom obzore*.

Slovenské noviny: „Do politiky sa nemiešal, on žil výlučne len vede...“

Už Cserei načrtnol politickú angažovanosť Kmeťa a odvtedy tento element v tvorení jeho posmrtného obrazu je často prítomný, hoci v diferencovanej podobe aj v ďalších textoch či príhovoroch. *Slovenské noviny* však priniesli úplne opačnú interpretáciu. Prirodzene súvisí to s politickou orientáciou tohto denníka, ktorý vychádzal po slovensky s vládnu podporou a ktorý presadzoval princípy uhorského vlastenectva v interpretácii uhorských vlád (napr. maďarčinu ako štátnu reč).¹⁰⁵ To predurčovalo formu aj obsah nekrológu. Kmeťovi bol venovaný priestor až na tretej strane v rubrike Chýrník 20. 2. 1908 (stojí za zmienku, že nekrológ nasledoval až po informácií o nehostinnom počasi v Budapešti). Andrej Kmeť v interpretácii tohto periodika nevystupuje ako národovec, ale ako „ctihodný stavec, znamenitý učenec a spisovateľ“. Ani raz sa nespomína jeho angažovanosť v slovenskom národnom hnutí. Naopak, záver článku takú možnosť vzhľadom na prepojenosť národnej

¹⁰⁴ Za Andrejom Kmeťem. In *Revue Naše Slovensko*, 1908, roč. 1, sešit 6, s. 242- 243.

¹⁰⁵ Podrobnejšie pozri: POTEMLA, ref. 54, s. 22, 44-45, 97-98. Pôvodný program tohto periodika pozri: „Príhlas Slovenských novín“ (Horň.) k slovenskému obecnému, informujúci o niektorých politických zásadách týchto novín. In BOKES, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914 III. 1885-1901*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 77 [pôvodne *Slovenské noviny* (Horň.), 30. 12. 1886, roč. 1, č. 156]. Menej známym, avšak významným faktom je, že časť redakcie *Slovenských novín* pod vedením Samuela Czambela tvorila jedno z centier „starostlivosti o spisovnú slovenčinu“. Najnovšie spracovanie dejín spisovnej slovenčiny tieto aktivity hodnotí pozitívne: „Zásahy tohto centra do kodifikácie spisovnej slovenčiny v tomto čase boli tvorivé, mali stabilizačný dosah, pretože spisovná norma slovenčiny nebola celkom ustálená.“ Pozri: KAČALA, Ján - KRAJČOVIČ, Rudolf. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 101.

angažovanosti a politiky vyslovene popiera: „Do politiky sa nemiešal, on žil výlučne len vede a svojmu vznešenému povolaniu [kňaza – K. H.]. Nech odpočíva v pokoji!“¹⁰⁶

Vysvetlenie tohto nekrológu politickou orientáciou jeho autora však nepostačuje. Nasúva sa totiž rovnako konzekventná interpretácia, vychádzajúca z oficiálneho statusu MSS ako nepolitického spolku. Za apolitickosť zodpovedal samotný Kmeť ako jej predseda prostredníctvom Mihálya Zsilinszkého samotnej vláde.¹⁰⁷ Oficiálne bola MSS apolitickou organizáciou. Z tohto pohľadu je nekrológ v *Slovenských novinách* korektný. Z periodík, podporujúcich uhorsko-maďarskú štátnu ideu, treba ešte spomenúť katolíckeho *Kreštan*, ktorý sa o Kmeťovi vyjadril stručnou, viac-menej formálnou, avšak pozitívnou správou.¹⁰⁸

***Slovenský obzor* upozorňuje na „tienne stránky života dotyčného“**

Kmeť aj v periodikách ako *Slovenské noviny* či *Kreštan*, hoci nevystupoval ako národovec, bol zobrazený v pozitívnom svetle. Nečakane ostrá kritika Kmeťa prišla zo strany *Slovenského obzoru*, periodika vydávaného Antonom Štefánkom. V alternatívnych obrazoch Kmeťa zašiel najďalej. Tu treba upozorniť na skutočnosť, že toto periodikum reprezentovalo časť bývalých hlasistov a budúcich prúdov.¹⁰⁹ Odlišné národné ideológie vylučovali zhodu tohto periodika s *Národnými novinami* a názorovo sa nestretalo ani s *Osvaldovými Literárnymi listami*.¹¹⁰ Štefánkova politická orientácia bola onedlho po publikovaní tejto provokatívnej poznámky použitá ako argument v emotívnej reakcii *Literárnych listov*.

V poznámke Štefánkovho periodika sa informuje o smrti Kmeťa, ktorý v nej vystupuje ako „jeden z najsilovnejších slovenských pracovníkov“. Keďže jeho biografické údaje a

¹⁰⁶ Chýrník. In *Slovenské noviny*, r. 23, 20. 2. 1908, č. 42, s. 3. Z obsahu nekrológu je zaujímavá zmienka o Kmeťovom diele *Hospodár na Slovensku*. Túto knihu písal na objednávku *Matice slovenskej* a po jej zatvorení bola publikácia skonfiškovaná. Tento motív je často prítomný v nekrológoch. V *Slovenských novinách* sa nič o konfiškácii nepíše.

¹⁰⁷ Tieto garancie boli na úrovni súkromných dohôd pri schvaľovaní stanov MSS. Andrej Halaša spomínal M. Zsilinszkého, ako osobu, ktorá priamo uhorskému premiérovi Bánffyemu garantovala apolitickosť MSS. Prirodzeným dôsledkom bolo, že „žiada i on [Zsilinszký] zase garancie od Kmeťa, že spolk s politikou má pokoj.“ Pozri: list A. Halašu J. Bottovi z 13. 5. 1895, SNK-ALU, sign. 33 A 24.

¹⁰⁸ „Andrej Kmeť, dlhoročný a zaslúžený predstaviteľ 'Museálnej Slovenskej Spoločnosti', katolícky farár na odpočinku dňa 16. februára zomrel v 67. roku trapného, lež blahonosného účinkovania svojho v Turč. Sv. Martine. Odpočinutie večné daj mu Pane!“ Pozri: Chýrník. In *Kreštan*, 29. 2. 1908, roč. 15, č. 9, s. 8. Správa v takejto forme bola vnímaná ako ignorácia tejto významnej udalosti. V atmosfére všeobecného smútku to bolo prijaté negatívne o to viac, že išlo o oficiálny po slovensky písaný orgán katolíckeho kňazstva, podobne ako maďarský *Alkotmány* [o tomto periodiku pozri aj nekrológ v *Literárnych listoch* nižšie]. Pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 178, poznámka č. 1.

¹⁰⁹ O *Slovenskom obzore* pozri bližšie: ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovensko pred prevratom a počas prevratu. Deväť prednášok cyklu 'Československá revolúcia' prednesená 12. apríla 1923*. Praha : Nákladom Pamiatníka odboja v Prahe, 1923, s. 37; POTEMRA, ref. 54, s. 38, 47-48, 100-101. Hoci toto periodikum vychádzalo len krátko, jeho význam pre dejiny slovenského politického myslenia je nesporný. Preto prekvapuje, že sa nespomína v encyklopédii žurnalistiky z 80. rokov a ani v najnovšom spracovaní dejín slovenského novinárstva. Pozri: JACZ, Ludovít et al. *Malá encyklopédia žurnalistiky*. Bratislava : Obzor, 1982, 576 s.; DUCHKOWITSCH - SERAFÍNOVÁ - VATRÁL, ref. 54. 280 s.

¹¹⁰ Pozri napr. obsahlu kritiku *Hlasu* od T. Milkina: Mentor [MILKIN, Tichomír]. »Hlasu« a jeho družine. In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazatelni“*, 1899, roč. 9, č. 4, s. 43-50.

„náležité ocenenie jeho činnosti“ už boli obsiahlo opísané v slovenskej tlači, autor nechce „opakovať známe veci“. Jeho zámerom je poukázať na to, že „pri smrti takého veľkého človeka majú povolané kruhy aj na tieňne stránky života dotyčného upozorniť.“ Nejde pritom o prekročenie uznanej zásady „o mŕtvych len dobre“; odôvodnenie kritiky zosnulého spočíva na výstrahe „pred *príliš* [kurzíva v origináli] jednostrannou prácou.“ Kmeť bol natoľko vhlbený do svojej muzeálnej, botanickej, archeologickej či inej práce, že „ztratil kontakt s ľuďom svojím“. Nasleduje nekompromisná kritika: „Z Prenčova som sa dozvedel, že Kmeť sociálnu a hospodársku prácu v svojej obci úplne zanedbal. U iných národov by to nebola taká veľká chyba, u nás Slovákov v prítomnom čase je to hriech. Lebo čo nám pomôžu všetky muzea a zbierky, keď nám ľud zahynie.“ Pisateľ týchto slov údajne nechcel krivdiť nebohému Kmeťovi, chcel len upozorniť na to, že „našou prvou snahou musí vždy a všade byť najsamprv ľud pred mravnou zkazou, pred maďarizáciou a hospodárskym úpadkom zachovať a potom teprv môžeme sa venovať aj iným prácam.“¹¹¹

Táto kritika mala svoj reálny základ – Prenčovčania často nezdieľali Kmeťovo nadšenie pre štúdium a zberateľstvo, čím vznikala čoraz väčšia bariéra v ich vzájomných vzťahoch. Okrem toho sa tu prepájajú dva rozmery Kmeťa: ako kňaza a ako predsedu MSS. Jednoznačne sa pritom dáva prednosť prvej, lokálne ohraničenej profesii, pred celonárodnými aktivitami. Podrobnejší výskum tejto myšlienky by bol zaujímavý z hľadiska precizovania rôzneho ponímania pojmu „drobná práca“ v dobovom diskurze. Nie je však vylúčené, že *Slovenský obzor* mal touto poznámkou v úmysle viac ako kritizovať samotného Kmeťa, poukázať na jeho silne idealizujúci obraz, ktorý sa po jeho smrti presadzoval. Faktom ostane, že Štefánkov časopis odvážne narušil vtedajšiu atmosféru „povinnnej úcty“ voči „nenahraditeľnému“ A. Kmeťovi.

Odkaz Kmeťa ako politikum: reakcia *Literárnych listov*

Emotívna reakcia nedala na seba dlho čakať. V *Literárnych listoch* Jozef Buday¹¹² v súvislosti so zámerom autora textu v *Slovenskom obzore* neopisovať známe veci, považuje tvrdenie o zanedbávaní ľudu Kmeťom za skutočne celkom neznáme. Podľa Budaya Kmeť svojimi spismi učil racionálne hospodáriť tak svoje okolie, ako aj celé Slovensko. Príspevok v *Slovenskom Obzore* pripisuje Antonovi Štefánkovi a celú záležitosť interpretuje v politickom a súčasne konfesionálnom kontexte: „... ‘Slovenský obzor’ nepredarmo prevzal

¹¹¹ Poznámky [Andrej Kmeť]. In *Slovenský obzor*, 1908, roč. 2, č. 1-2, s. 92.

¹¹² Autor je podpísaný J. B. (pozri ref. 113). Michal Potemra ho identifikoval ako Jozefa Budaya, pozri: POTEMRA, ref. 46, s. 501, záznam, č. 1805. Katolícky kňaz Jozef Buday patril k verejne aktívnym príslušníkom slovenskej katolíckej inteligencie. Jeho činnosť bola spätá so Spolkom svätého Vojtecha, v ktorom v medzivojnovom období zastával funkciu podpredsedu a po smrti Andreja Hlinku sa stal jeho predsedom. Pozri: HANAKOVIČ, Štefan. *Dejiny Spolku svätého Vojtecha*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 260-262 a inde.

prácu dedičstvo 'Hlasu'. Pán Štefánek sa zatajiť nemôže! On rýpať musí, hlavne, keď je reč – o katolíckom kňazovi!“¹¹³

b) Nekrológy v *Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Literárnych listoch* a v *Národných novinách*

Nekrológ v *Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti*

Oficiálne periodikum MSS publikovalo nekrológ ešte vo februári 1908.¹¹⁴ Na rozdiel od *Národných novín* nie je Kmeťova smrť interpretovaná ako prekvapenie, ale ako očakávaná tragédia: „Čoho sme sa dlho báli, pred čím sme s desením trnuli, konečne predsa len nasledovalo: vysokozašlúžilý, nezapomenuteľný, nenahraditeľný predseda náš pobral sa z radu živých.“ Podobne je tu rozdielna interpretácia jeho pôsobenia. Pokiaľ *Národné noviny* zdôrazňovali Kmeťa ako národovca, tu je okrem iných prívlastkov predstavený ako občan a slovensko-uhorský vlastenec: „Bol on muž na poli spoločenského, občianskeho, vedeckého, cirkevného i národno-vlasteneckého života vysokozašlúžilý;“ Kmeťova zásluha na vzniku MSS nie je interpretovaná ako úplné naplnenie jeho predstáv, ale skôr ako kompromis v záujme všeobecného pozdvihnutia slovenskej spoločnosti: „V čase, keď Slováci nemali žiadnu kultúrnu ustanovizeň, to bol práve Kmeť, „ktorý v združení s poniektorými posvätenkami národného dobra, založením Mus. Slov. spoločnosti hľadal cestu ku udôstojneniu slovenského človeka, jeho vtipu, dovednosti i súcosti, dôkladmi dokazujúc čo spisovateľ i čo pilný, obetavý sberateľ pamiatok z dávnych dôb predkov našich, že Slovák je nielen pravekým obyvateľom vlasti svojej, ale že sa aj uplatňoval na každom poli dôstojne!“¹¹⁵ Tento nekrológ je zjavne bližší Osvaldovmu ponímaniu Kmeťovej pamiatky, než napr. Škultétyho.

Nekrológy v *Literárnych listoch*

Literárne listy venovali relatívne veľký priestor zosnulému Kmeťovi, čo je pochopiteľné, keďže ich hlavným redaktorom bol F. R. Osvald. Kmeťov nekrológ sa dostal na úvodnú stranu čísla štyri,¹¹⁶ v nasledujúcom čísle sa nachádza druhý, biografický nekrológ¹¹⁷ a napokon v čísle šesť je na prvej strane publikovaná bibliografia Kmeťových prác.¹¹⁸ V prvom

¹¹³ J. B. [BUDAY, Jozef]. Dve poznámky In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 6, s. 32.

¹¹⁴ † Andrej Kmeť, predseda Museálnej slovenskej spoločnosti, zomrel v nedeľu dňa 16. februára o 8. hodine ráno v Turčianskom Sv. Martine v 67. roku požeňnaného života. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 1, s. 1-3.

¹¹⁵ Slováci ako „chudobný“ a „nevplyvný“ národ nemajú síl stavať monumentálne pomníky svojim zaslužilým osobnostiam; nekrológ však vyzýva každého Slováka k akémusi „duchovnému pomníku“: „no z oka každého slovenského človeka odrážaj sa čo pomník jemu postavený: nehynúca, hlboká vďaka za činnosť jeho v národe!“ Pozri: ref. 114, s. 2.

¹¹⁶ † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, 1908, č. 4, s. 1-3.

¹¹⁷ † Andrej Kmeť. In *Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, 1908, č. 5, s. 28-30.

¹¹⁸ Literárna činnosť † Andreja Kmeťa (Z laskavosti p. Ludovíta V. Riznera, s dodatkami od redakcie.). In *Literárne Listy. Príloha ku „Kazateľni“*, 1908, roč. 18, č. 6, s. 31. Bibliografia Kmeťa pochádza od V. Riznera,

nekrológu bol prítomný klasický motív nenahraditeľnosti Kmeťa pre národ. Národovecká stránka jeho odkazu však ustupovala do úzadia. Okrem toho je dôležité, že Kmeť tu nevystupuje iba ako slovenský národovec, ale aj ako uhorský vlastenec. Idealizácia, typická pre nekrológy, bola zreteľná aj tu, ale Kmeť tu vystupoval predovšetkým ako ideálny kňaz. Okrem toho sa neopomenulo ani jeho vedecké pôsobenie: „Kmeť žil svojmu kňazskému povolaniu a vede. Dni života jeho môžeme nazvať dňami modlitby a práce.“ Dôraz je kladený najmä na botaniku.

V druhom nekrológu bola vyzdvihnutá univerzálna hodnota jeho diela, ktorá sa prejavila uznaním tohto „muža-učenca“ aj zo strany verejných orgánov „nepriateľských Kmeťovmu smýšľaniu“. Neopomenulo sa však mlčanie tlačového orgánu Katolíckej ľudovej strany (*Alkotmány*): „Také narušenie harmonie citov a prejavov lásky kresťanskej nad hrobom uráža, bolí a nespada sa zabudne.“¹¹⁹ Nekrológ konzekventne píše o jeho výzvach k založeniu „vedeckého spolku“ a „prírodovedného časopisu.“ Za neúspech týchto plánov boli zodpovední poprední slovenskí národovci: „Žiaľ, vtedajší smerodajní mužovia nepodporovali ho. Následky dokazujú, že čo sa vtedy vodcom nezdalo byť 'na čase', stalo sa dnes vecou nemožnou.“ MSS bola roku 1895 založená zas „jeho ustavičným namáhaním.“ Martinské centrum je teda v súvislosti s Kmeťovými snaženiami o inštitucionalizáciu odbornej vedeckej práce (nevynímajúc pritom prírodné vedy) podrobené tvrdej kritike, čo je však plne v súlade so zaznamenanými postojmi samotného Kmeťa. Významná a výnimočná zároveň je jednoznačná diferenciacia medzi MSS a Kmeťovou ideou vedeckého spolku. Od jeho smrti fakticky až do dnešných čias je Kmeť stotožňovaný s ideou múzea a zberateľstva. Autor tohto nekrológu (pravdepodobne Osvald) si bol plne vedomý skutočnosti, že po smrti Kmeťa nemá nikto z prípadných podporovateľov Kmeťovej vedeckej inštitúcie dostatočný vplyv na jej presadenie.

Literárne listy teda reprezentujú zrejmu ideovú opozíciu voči redakcii *Národných novín*. Toto treba mať na pamäti pri zjavne radikálnej interpretácii Kmeťovho presťahovania sa z Prenčova do Turčianskeho Sv. Martina roku 1906. Martin sa tu nespomína ako centrum slovenského národného hnutia, ale len ako sídlo MSS. Kmeť vraj nemal v pláne zotrvať tam dlhšie: „Úmysel jeho bol ostať v Martine len do tých čias, kým svoje botanické zbierky neusporiada.“¹²⁰ Podobné myšlienky je ťažko potvrdiť alebo vyvrátiť. Silným argumentom

ktorý sa systematicky venoval bibliografickému výskumu. Osvald vedomý si jeho odbornosti ho žiadal o súpis prác Kmeťa, pretože iba tak „vo všeobecnosti nechcel by som to odbaviť“. Početné kázne Kmeťa z *Kazateľne* bibliografia nezahŕňa. Pozri: list F. R. Osvalda L. V. Riznerovi z 6. 3. 1908. In ŠARLUŠKA, ref. 51, s. 85-86.

¹¹⁹ Osvald v liste Vajanskému vyjadril pranie, aby sa na túto skutočnosť upozornilo aj v iných slovenských periodikách. Pozri: ref. 37. V rámci môjho výskumu som však nenarazil na tú zmienku.

¹²⁰ Tie mali podľa tohto nekrológu spolu „kasňami a príslušnými knihami“ vážiť až 4250 metrických centov. Kmeťov herbár (*Herbarium Kmetianum*), ktorý obsahuje viac ako 77 000 položiek je dodnes považovaný za najvýznamnejšiu botanickú zbierku na Slovensku. Je uložený v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. Pozri: VOZÁROVÁ, Marta. Herbárové zbierky na Slovensku. In *Múzeum*, roč. 47, 2001, č. 2, s. 10.

proti je Kmeťova vôľa nebývať v Prenčove.¹²¹ Napriek tomu má táto interpretácia zrejme bližšie ku skutočnosti, ako priezračne nacionalistická predstava o Martine ako úplne prirodzenom mieste pre Kmeťa - národovca. Podstatnejšie je však, že Osvald sa tu zreteľne vymedzuje voči interpretácii *Národných novín*.

3. Nekrológy v *Národných novinách*

Najviac priestoru zosnulému Kmeťovi venovali *Národné noviny*, kde boli publikované aj sústrastné telegramy. prichádzajúce na adresu MSS.¹²² Z nich treba spomenúť najmä kondolenciu od Lajosa Mocsáryho. Onedlho jeho telegram využil Vajanský pre silno agitačný článok *Mocsáryho sústrast'*. Nadviazal najmä na Mocsáryho víziu Kmeťa ako biskupa v Nitre. Analýzu tohto textu obmedzím na poukázanie pozitívnej reflexie obrazu Kmeťa ako možného katolíckeho biskupa. To totiž symbolizovalo zmenu v postavení celého národa. V protiklade k tomu Kmeť ako reálny kňaz bol vnímaný *Národnými novinami* v negatívnom zmysle. Vajanský tomto texte, ktorý reprezentoval nacionalistickú líniu v narábaní s Kmeťovou pamiatkou, podal výstižnú charakteristiku publicistiky venovanej smrti Kmeťa v *Národných novinách*. Konštatoval, že toto periodikum postavilo Kmeťovi „slušný literárno-historický pomník.“¹²³

Úvodný nekrológ v *Národných novinách*

Už dva dni po smrti Kmeťa bola celá titulná stránka venovaná jeho nekrológu. Tento text sa v mnohých ohľadoch odlišuje od kurzu, ktorý sa začal už nasledujúcim číslom. Okrem štandardných idealizujúcich a národno-agitačných elementov¹²⁴ sa v texte nachádzajú aj myšlienky, o ktorých predpokladám, že by neprešli ideologickou selekciou okruhu okolo Škultétyho a Vajanského. Z nekrológu chcem upozorniť na nasledovný fragment, ktorého

¹²¹ Kmeť po presťahovaní sa do Turčianskeho sv. Martina uviedol: „Cítim sa dobre a ani nepomyslím na Prenčov nevďačný.“ Pozri: SOKOLÍK, ref. 49, pozn. č. 7 k listu č. 70, s. 233. V liste Riznerovi zas v súvislosti s jeho dcérou, Elenou Vlastou Kuchtovou písal: „Ani ju nepustíte tak ľahko medzi pekelných hadov preňčovských, lebo tí ju zjedia.“ Pozri: list A. Kmeťa V. L. Riznerovi z 23. 12. 1906. In SOKOLÍK, ref. 49, s. 144 a pozn. k listu č. 72, s. 235.

¹²² Medzi ich odosielateľmi nechýbali ani zástupcovia významných inštitúcií a známe osobnosti. Z neslovenských boli zastúpení najmä Česi (napr. Lubor Niederle), ale napr. aj Poliak Roman Zawiliński. Kondolencie určené MSS uverejňovali *Národné noviny* od 20. do 29. 2. 1908 na pokračovanie pod hlavičkou *Sústrastné telegramy a príhľasy*.

¹²³ HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Mocsáryho sústrast'. In *Národné noviny*, 27. 2. 1908, roč. 39, č. 25, s. 1. Mocsáryho nekrológ je využitý aj v Škultétyho nekrológu Kmeťa. Vajanský o smrti Kmeťa informoval aj ruskú verejnosť na stránkach novín „Moskovskije vedomosti“ 16. (19. februára) 1908: „18 decembra [?] sme pochovali v Turčianskom Sv. Martine predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti Andreja Kmeťa, archeológa a botanika, ktorý obetoval celý život a celý majetok na slovenské kultúrne účely.“ Pripomína tiež nedokončenú muzeálnu budovu: „Múzeum ešte nie je dokončené, a Slováci už stoja nad hrobom neúnavného pracovníka.“ Pozri: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Listy z Uhorska. 40 listov uverejnených v ruských novinách „Moskovskije vedomosti“ v priebehu roku 1908*. Ed. L. P. Laptevová. Trans. Viktória Slobodníková. Martin : Matica slovenská 1977, s. 31.

¹²⁴ Kmeť je opisovaný prívlastkami ako napr. „oddaný slovenskému dielu až do samozabudnutia“, či „veliký milovník národa svojho a veliký trpiteľ bôľov, ktorých ešte ani sám národ dostatočne necíti“ a ako „muž nenahraditeľný“.

obsah nekorešponduje s ďalšími textami v tomto periodiku: „Jeho myšlienkou bolo pomôcť slovenskému pestovaniu vied. Šiel príkladom napred. Vhĺbil sa do vied prírodných a do archäologie. V botanike vynikal takým vehlasom, že jeho meno známe je v celom svete, kde zaoberajú sa tou vedou. Išiel až do špeciálnosti a novodkrytí. Jeho soznam šípov nemá vo svete rovného. Veľkú váhu kládol na kraje a ich floru a faunu. [...] Nielen mikrokosmicky, ale i makrokosmicky hľadel na prírodu a jej zjavy, a hľadel na ňu nadto nadovšetko milujúcimi očami slovenského patriota, ktorému národ nebolo pusté slovo, ale časť a to podstatná časť jeho vlastného bytu.“¹²⁵ Treba zdôrazniť, že ústredná idea Kmeťa je podľa citátu rozvoj vedy, v jej diferencovaných špecializáciách. Fakt, že malo ísť o „slovenské“ pestovanie vedy, hovorí podobne ako koniec citátu o veľmi blízkom vzťahu Kmeťa k slovenskému národu, ktorý ale absolútne nevyčerpáva jeho osobnosť.¹²⁶

Po tomto nekrológu nasleduje jeho druhá, biografická časť,¹²⁷ kde je pozoruhodná zmienka o potvrdení stanov („otvorenia“) MSS roku 1895. Priamo sa tu totiž spomínajú, a to v pozitívnom zmysle, kontakty Kmeťa nielen s Mocsárym, ale aj so Zsilinszkým. Na túto skutočnosť sa v neskorších textoch zväčša „zabúdalo“.

Odkaz Kmeťa ako agitácia: „*Bije dvanásta! Kto mešká počína mrieť.*“ (Národné noviny)

Už v nasledujúcom vydaní *Národných novín* je úvodník, ktorého autor akoby sa snažil uviesť na pravú mieru, čo bolo napísané v predchádzajúcom nekrológu. Ide o text *Nad sviežim hrobom*.¹²⁸ Smrť Kmeťa je tu interpretovaná ako boží trest pre národ. Boh však „posiela na národ svoje tresty, nielen aby pokarhal ich za viny a hriechy, ale aby ich i poučil a varoval.“

¹²⁵ † Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, 18. 2. 1908, roč. 39, č. 21, s. 1. Okrem iného sa v texte vyzýva aj na pomenovanie martinského Múzea podľa Kmeťa.

¹²⁶ Svojím obsahom netypický článok v *Národných novinách* je ešte prevzatý text z českého časopisu *Den*. Je zaujímavý minimálne v dvoch aspektoch. Kmeť tu nie je prezentovaný ako chudobný: „Dedina Preňčov není veliká. Obyvatelstvo je z části katolické, z části evangelické. Mnoho práce fara nevyžaduje a při tom má slušné důchody.“ Pokiaľ bol v prírodných vedách dobrým odborníkom, horšie to bolo s archeológiou, či etnografiou: „Jako diletant, ale neméně horlivě a bystře, pěstoval geologii, archeologii, historii i národopis. Kmeť dobře věděl, jaký význam má věda pro jeho národ.“ Dr. K. Ch. Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, 29. 2. 1908, roč. 39, č. 26, s. 4-5.

¹²⁷ † Andrej Kmeť. In *Národné noviny*, roč. 39, 18. 2. 1908, č. 21, s. 2. Tento stručný opis jeho činnosti je zaujímavý v kontexte nekrológu v *Ludových novinách*. Pozri: † Andrej Kmeť. In *Ludové noviny*, 21. 2. 1908, roč. 59, č. 8, s. 1-2. Jeho veľkú časť totiž tvorí doslovný opis biografickej črty z *Národných novín*. Ich redakcia na túto skutočnosť upozornila v poznámke nazvanej *To nejde*: „Ludové noviny“ od slova do slova od nás životopisnú časť [časť] nekrológu † Andreja Kmeťa, bez nazvania „Národných Novín“. Jestli niekto upotrebí a podá ďalej to, čo vyjde v našich novinách, my nemáme nič proti tomu; ale žiadame, aby udal, odkiaľ to berie. Ináče to nejde.“ Pozri: Chýrnik. In *Národné noviny*, 25. 2. 1908, roč. 39, č. 24, s. 3. *Ludové noviny* však priniesli aj niekoľko originálnych myšlienok, z ktorých nasledovná posúva celú situáciu do ironickej roviny: Kmeť je podaný ako originálny kazateľ - v jeho kázňach nebolo ani stopy po tom, „že by z cudzieho čerpal.“ Pozri: † Andrej Kmeť. In *Ludové noviny*, ref. 127, s. 2. V tomto kontexte však treba povedať, že medzi *Národnými novinami* a *Ludovými novinami* existovali hlbšie konflikty na ideologickej báze. Pozri napr.: ŠKULTÉTY, Jozef. *Rozmnožené slovenské noviny*. In GRÁCOVÁ, Genovéva - MARKUŠ, Jozef (eds.). *Slovenský národ. Z publicistiky Jozefa Škultétyho*. Martin : Matica slovenská, 2003 [pôvodne v *Slovenských pohľadoch*, 1903, roč. 23, s. 62-64], s. 51-53.

¹²⁸ *Nad sviežim hrobom*. In *Národné noviny*, 20. 2. 1908, roč. 39, č. 22, s. 1.

Boží trest hoci veľký, ešte nie je osudný. Takým sa stane, „keď napomenutí nenaučia sa z neho konať pravé a báť sa Boha.“ Autor článku konkretizuje tieto všeobecné idey na povinnosti národa voči Kmeťovi: „Prvou našou povinnosťou je nedať padnúť dielu, ktorému Andrej Kmeť, venoval svoj život. V užšom a širšom smysle.“ V užšom ponímaní sa má na mysli múzeum a v tomto fragmente textu je po prvý raz pregnantne viditeľná tendencia vedomej falzifikácie odkazu Kmeťa. Jeho obraz mal legitimizovať nové ideové smerovania MSS. Nekrológ tak kladie slovenskému národu za povinnosť: „Postarať sa, aby v museálnej činnosti smrťou predsedovou neprešla nejaká prestávka, aby stavba, zovnútorne hotová dostala, dostala dôstojné vnútorné zariadenie, umný vnútorný poriadok, systematické rozloženie, náležitú selekciu, lebo nie všetko, čo sberateľská ochota nakopila, patrí do musea; sriadené bibliotéky, aby z hromady kníh stala sa skutočná, živá bibliotéka, [...]; sriadiť archív písemností a tak z hŕby starého papiera utvoriť skutočný archív, priehľadný, prístupný, jedným slovom umne a pilne pokračovať v Kmeťovom diele, mnohosľubne započatom.“

Definícia „širšieho zmyslu“ zachovania jeho pamiatky má jednoznačne charakter nacionalistickej agitácie: „V širšom smysle trest veľkej duchovnej ztraty má nás učiť činne milovať svoj národ a neunavne pracovať na svojom diele vo všetkých oboroch a na všetkých poliach. [...] Mať vo vernej pamäti, že sme Slováci a len ako Slováci môžeme prísť k blahobytu, cti a sláve.“ Nasledujú už vyslovene agitačné heslá nacionalistického charakteru: „Od našej vôle a činnosti závisí, či máme byť žobráckou luzou bez cti a povolania a či národom medzi národami. Bije dvanásť! Kto mešká počína mrieť. Kto otáľá, bliži sa k hrobu, ale nie k hrobu čestnému, nad akým stojíme dnes, ale k jame, kam hádžu hnijúce kosti zdochlín! Sám seba bije a hanobí, kto nechce byť členom živého národa.“

Národné noviny pri príležitosti prvého výročia smrti Kmeťa priniesli úvodník *Panychida*.¹²⁹ Kmeť sa tu spomína ako napr. úspešný botanik a reflektujú sa aj ďalšie aspekty jeho činnosti. Všetko je však podriadené národnej interpretácii. Najlepšie je viditeľná na zreteľnej opozícii jeho kňazského a národoveckého povolania. To je spojené s dôrazom na Kmeťa ako Martinčana (v ideologickom zmysle) s interpretáciou MSS ako národnej inštitúcie, ktorá bola naplnením Kmeťových ideí a vízií: „Po dlhej, krvopotnej práci na malej dedinke, Prenčove, *Andrej Kmeť* [kurzíva v origináli] prešiel do Turčianskeho sv. Martina, sídla Museálnej spoločnosti, ktorú on navrhol, osnoval, obohatil, ba takmer sám stvoril. Osvobodený od pastorálnych povinností, od šlechetných síce, ale predsa hatiacich pút svojho kňazského úradu, mienil venovať sa cele kultúrno-vzdelanostnej práci za svoj národ slovenský“. Koniec článku výstižne vyjadruje zábery skupiny okolo Škultétyho a Vajanského: „Rozpomeňme sa v ročníci predčasnej smrti na svetlú postavu Andreja Kmeťa a v modlitbe želajme zvečnelému slávu v národe!“

¹²⁹ Panychida. In *Národné noviny*, 16. 2. 1909, roč. 40, č. 20, s. 1.

Ku genéze prednášky J. Bottu a posledného oficiálneho nekrológu na pôde MSS

Valné zhromaždenie MSS malo roku 1908 špecifický charakter. Bolo prvým počas jej existencie, na ktorých chýbal jej zakladateľ a prvý predseda. Na funkcionárov MSS čakali dve základné úlohy. Zvoliť nástupcu Kmeťa a predniesť fakticky posledné oficiálne prejavy o Kmeťovi na pôde MSS.¹³⁰ Tie tvoril nekrológ, ktorý predniesol Škultéty a prednáška Júliusa Bottu o pravekých nálezoch v Gemeri.¹³¹ Korešpondencia zainteresovaných osôb odhaľuje zaujímavé pozadie oboch prejavov.

Škultéty v liste Bottovi z 6. 4. 1908 tlmočí prosbu Výboru MSS o prednášku pri príležitosti augustového valného zhromaždenia MSS. Prosí ho o to aj on osobne v „záujme dobrej veci“¹³² Botto 7. 6. 1908 posla rukopis prednášky a prosí Škultétyho o posúdenie, aby prípadne mohol spraviť potrebné zmeny.¹³³ Botto si prednášku pripravil na tému „Kultúrne momenty v živote Slovákov IXho storočia“.¹³⁴ Škultéty mu však odpovedal až v polovici nasledujúceho mesiaca. Súviselo to s tým, že napriek oficiálnemu rozhodnutiu o Bottovi ako autorovi prednášky 2. 7. 1908,¹³⁵ jej téma ešte nebola schválená.

14. 7. 1908 Halaša píše Bottovi list, v ktorom ho informuje, že: „Jozko [Škultéty?], pripomenul prednášku Tvoju a nezdá sa mu volený predmet. Či by Ti nebolo možné, vybrať niečo bližšieho, bezvadného, ku pr. z historie gemera alebo o osadníkoch pohronských?“ Dôvod spočíval na obavách pred možnými represiami: „Musíme byť veľmi obozretní pri Mus. spoločnosti, aby sa nemohli v ničom zadrapiť do nás.“ Botto mu obratom (15. 7.) odpovedal; písal o spomenutej téme prednášky, ktorú koncipoval s vedomím „nášho úbohého stavu“, čo znamená, že sa „úzkostlive vystríhal“ všetkého, čo by mohlo spôsobiť MSS problémy. Na zmenu témy však bez väčších problémov pristúpil: „Nuž ale dobre aj tak; pokúsím sa zostaviť prácičku cele neškodnú, bezfarebnú.“¹³⁶

V ten istý deň, 15. júla, Škultéty zasiela po dlhom čase Bottovi odpoveď. Písal, že téma prednášky je zaujímavá, ale vzhľadom na politické pomery nie je úplne vhodná: „Prednáška, rozumie sa bude zaujímavá. Vzhľadom na politické naše pomery a v nich na

¹³⁰ Z neskorších rečí mal z hľadiska MSS oficiálny charakter ešte prejav Š. Mišika pri odhalení Kmeťovho náhrobku o rok neskôr.

¹³¹ BOTTO, Július. *O gemerských nálezoch z doby neolitu a bronzu. Vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 5. augusta 1908 predniesol* Julius Botto. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 13, č. 2, s. 83-96. Pozri tiež: HOLLÝ, ref. 15.

¹³² List J. Škultétyho J. Bottovi z 6. 4. 1908. In KOCÁK, Michal (ed). *Listy Jozefa Škultétyho 1. 1871-1910*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 237.

¹³³ List J. Bottu J. Škultétymu z 7. 6. 1908. In KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Júliusa Bottu Jozefovi Škultétymu*. In *Literárny archív 24/87*. Martin : Matica slovenská 1988, s. 29.

¹³⁴ O téme prednášky sa Botto zmieňuje v liste Halašovi, pozri: list J. Bottu A. Halašovi z 15. 7. 1908, SNK-ALU, sign. 37 A 49.

¹³⁵ SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 62.

¹³⁶ List J. Bottu A. Halašovi z 15. 7. 1908, SNK-ALU, sign. 37 A 49.

postavenie Muzeálnej spoločnosti bola by azda primeranejšia špeciálnejšia slovenská látka (viac o Slovákoch a menej o Slovanoch), no mal som hovoriť hneď vtedy, v prvej polovici júna, keď ste mi ráčili poslať rukopis.“ Napriek výhradám pokladá prednášku za zaujímavú: „O kultúrnom živote Slovákov alebo Slovanov vôbec z IX. storočia dnes vieme menej, než pred 60 rokmi. [...] Predmet takýto je teda z tejto stránky ťažký. Jednako v takomto spracovaní prednáška zaujímavá bude.“¹³⁷ Škultéty v tomto liste podáva aj konkrétne odborné výhrady voči textu (isté časti navrhuje vynechať), celkovo však vyjadril súhlas s prednáškou Bottu. Ten však následne mení tému v intenciách Halašovho odporúčania. 22. 7. písal Škultétymu: „Ďakujúc Vám za dobroprajnú láskavú kritiku srdečne, dovoľujem si uvedomiť Vás, že budem prednášať o nálezoch gemerských z doby neolitu a bronz.“¹³⁸

Citované pramene nie je jednoduché interpretovať. Všeobecne možno konštatovať, že obsah Bottovej prednášky bol dôležitý viac z politického, ako odborného hľadiska. V listoch sa naznačuje možnosť represii zo strany vlády.¹³⁹ Celkovo po smrti Kmeťa je viditeľná zvýšená opatrnosť. Jednou z možností, ktorá by túto obozretnosť nového vedenia MSS vysvetľovala, bola zásadná zmena koncepcie MSS. MSS mala byť viac národnou, čo išlo ruka v ruku s väčšou pravdepodobnosťou reštriktívnych opatrení. Pri ďalšom výskume tohto nejasného problému určite treba pamätať na chronológiu týchto listov. Ide predovšetkým o to, že Škultéty poslať súhlasnú odpoveď Bottovi, deň potom, ako Halaša informuje, že Škultétymu sa prednáška nepozdáva.¹⁴⁰

Botto v prednáške nakoniec v intenciách Škultétyho hovoril „viac o Slovákoch a menej o Slovanoch“. Legitimizoval zväčša neprijímané Kmeťove názory na autochtónnosť Slovákov a vyjadril uznanie jeho dielu. V Bottovom texte o praveku v Gemeri, ako aj v rukopise *Andrej Kmeť a museálna slovenská spoločnosť*¹⁴¹ vystupuje Kmeť takmer výlučne ako horlivý bádateľ slovenskej minulosti. Ide o variant čisto národoveckej interpretácie Kmeťa.

¹³⁷ List J. Škultétyho J. Bottovi z 15. 7. 1908. In KOCÁK, ref. 132, s. 238.

¹³⁸ List J. Bottu J. Škultétymu z 22. 7. 1908. In KOCÁK, ref. 133, s. 29.

¹³⁹ Táto obava mala svoj reálny základ. Roku 1908 bola uhorská politická scéna značne nestabilná. Tento krízový stav bol ovplyvnený napr. Andrásyho návrhom tzv. plurálneho volebného práva, anexiou Bosny a Hercegoviny, nastolením požiadavky samostatnej uhorskej banky či stále aktuálnym nebezpečenstvom masových demonštrácií. Bola to ďalšia fáza krízy datujúcej sa od volieb 1905 a 1906, v ktorých rozhodujúcu väčšinu získala Strana nezávislosti. Koalícia pod jej vedením začala vládnuť len vďaka rezignácii z požiadaviek väčšej nezávislosti Uhorska vo vzťahu k Viedni. Pokiaľ v tejto veci zaujala kompromisné stanovisko, ďalší z pilierov jej programu – budovanie Uhorska ako maďarského národného štátu – uskutočňovala o to intenzívnejšie (napr. prostredníctvom zákona č. 27 o cirkevných a obecných ľudových školách z roku 1907). Na druhej strane v tomto čase viditeľne vzrastali najmä hospodárske pozície Nemaďarov, čo znamenalo pre maďarských nacionalistov relevantný dôvod k programovej maďarizácii. Podrobnejšie pozri: ZSUPPÁN, F. Tibor. *The Hungarian Political Scene*. In CORNWALL, Mark (ed.). *The Last Years of Austria-Hungary. A Multi-National Experiment in Early Twentieth-Century Europe*. Exeter : University of Exeter Press, 2002, [revised and expanded edition]. s. 101-107.

¹⁴⁰ Predpokladám, že „Jožko“ v citovanom liste Halašu Bottovi je Jozef Škultéty.

¹⁴¹ BOTTO, Július. *Andrej Kmeť a museálna slovenská spoločnosť*. SNK-ALU, sign. 33 C 2. Predpokladám, že išlo o kapitolu do pripravovanej Medveckého biografie. Svojím idealizujúco-agitačným výkladom však nesedela s koncepciou Osvalda a Medveckého. Pozri: HOLLÝ, ref. 15.

Zaujímavé však je, že významná časť nekrológu Kmeťa od Škultétyho hovorí o Slovanoch (k tomuto problému sa ešte budeme venovať). Vznik tohto textu¹⁴² zrejme tiež sprevádzali zákulisné boje o jeho obsah. Je vysoko pravdepodobné, že Škultéty nebol výlučným autorom tohto prejavu. Svedčí o tom zmienka v jeho liste J. Bottovi: „Mne nadiktovali nekrológ Kmeťa, ale to, čo ste Vy ráčili napísať, bude doplnením môjho – nebude opakovanie.“¹⁴³ Tu mal zrejme na mysli rukopis pôvodnej Bottovej prednášky.

Škultétyho nekrológ: Kmeť sa vynára z filozofie (uhorských a slovenských) dejín

Škultétyho nekrológ sa líši od doteraz spomenutých, najmä vďaka predstaveniu Kmeťa na pozadí teoretickej reflexie slovenských a slovanských dejín. Škultéty predstavuje klasický variant prirodzenoprávnej koncepcie slovenských dejín Slovákov.¹⁴⁴ Podľa nej v histórii Uhorska až do konca 18. storočia „panovala latina“ ako komunikačný jazyk vo verejnej sfére. To determinovalo absenciu „nacionálnej myšlienky“, a ešte v polovici 18. storočia „sa zdalo, že tu pri formovaní spoločnosti „národnosť nikdy nebude mať značenia.“ Koncom tohto storočia však prichádzajú zásadné zmeny. Podnety prichádzali z francúzskej filozofie, panovania Jozefa II., francúzskej revolúcie. Efektom týchto zmien bol úpadok nivelujúcej sily latinčiny (ktorej sila a doba trvania nemala obdobu v Európe),¹⁴⁵ ktorá prestala „stierať farbu národnej osobnosti“. V tom čase sa začali aj prví Slováci oduševňovať za „nacionálnu myšlienku“; ako príklad spomína Bernoláka, ktorý po seba zanechal slovník slovenského jazyka.¹⁴⁶ Do tohto teoretického rámca začleňuje aj Kmeť: „Andrej Kmeť bol temer len z druhého pokolenia slovenského – jestli totiž môžeme hovoriť o pokolení, a nie o jednotlivcoch – oduševneného nacionálnou myšlienkou.“

Záver nekrológu zas zasadzuje Kmeťa do širšieho slovanského kontextu. Škultéty porovnáva osobnosť Kmeťa k trom pozitívnym typom Slovanov. Prvý reprezentuje poľský jezuita Peter Skarga. Vyznačoval sa zápalom, „menom Boha hovoril horké pravdy svojmu národu“ nevyklučujúc pri tom jeho najvyšších predstaviteľov. Tento typ osobností „nezná bázne“ a

¹⁴² Tento oficiálny nekrológ Kmeťa odznel na augustovom zhromaždení MSS pred Bottovou prednáškou. Jeho zostavením bol poverený Jozef Škultéty 2. 7. 1908. Pozri: SOKOLÍK, A[ndrej]. Zápisnica 3. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turčianskom Sv. Martine 2. júla 1908. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 62.

¹⁴³ Ref. 137, s. 239.

¹⁴⁴ Porovnaj: ŠKULTÉTY, Jozef (ed.). *Pamiatka Dr. Jozefa M. Hurbana. Jeho život a účinkovanie, pohrab dňa 23. februára 1888, reči a trýchlospev na pohrabe; objasnenie jeho poslednej pravoťy*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom zvláštného výboru, 1888, s. 5-6; BOTTO, Július. *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Dejepisný náskres. Sväzok I*. Turčiansky Sv. Martin : Knihtlačiarsky účastinársky spolok, 1923 [II. nezmenené vydanie; I. vyd.: 1906], s. 5-7. Tieto diela dokladujú, že v súčasnosti rozšírená mienka o pretrvávajúcom štúrovského konceptu tisícročného útlaku v diskurze slovenského národného hnutia počas dualizmu, je zjavne nekorektná.

¹⁴⁵ Modifikovanou verziou tejto myšlienky začína Škultéty svoje pojednanie z roku 1926: „V Uhorsku, a najmä na Slovensku, latinská reč v školách udržala sa tak dlho, jako nikde inde v Európe.“ Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. *Prvé národné shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine*. Turčiansky Sv. Martin : Červený Kríž; Matica Slovenská; Živena, 1926 [II. vydanie], s. 3.

¹⁴⁶ Predpokladám, že nie je náhoda, že Bernolákovu *Slovenské učené tovarišstvo* sa nespomína (k tomu pozri nižšie).

„nikomu nelichotí“, zároveň sa vyznačuje vysokou mravnosťou. Mimochodom, Skarga, podľa zachovanej podobizne „telesne je taký slabunký, ani náš zvečnelý predseda.“ Prípadný dojem z disproporcie medzi významom týchto dvoch osobností Škultéty využíva na zdôraznenie skromnosti Kmeťa: „Ak ho k priveľkému prirovnávam, odpustí mi duch skromného nášho Andreja Kmeťa.“ V tejto súvislosti treba povedať, že pozitívny obraz Skargu v interpretácii Škultétyho je istým paradoxom. Škultéty, podobne ako Vajanský boli poprední predstavitelia rusofilskej orientácie. To bolo spojené s pozitívnym vzťahom k pravoslávniu a k ruštine. Pozitívny obraz Skargu je z tohto pohľadu paradoxný. On bol totiž vzorovým príkladom bojovného ducha proti pravoslávny a stál na platforme latinčiny ako vedeckého jazyka.¹⁴⁷

Druhý typ predstavuje duchovenstvo „česko-bratské, zvlášte moravskej vetve“. Tieto osobnosti boli „mravno-prísny, sebazapieravý“, akoby z ranokresťanských časov. Tretí typ duchovne založených Slovanov nachádza v ruských dejinách 14. a 15. storočia. Reprezentujú ho zakladatelia kláštorov, ktorí sa vyznačovali silnou vôľou, nebojácnosťou a na svojej ceste k vysokým cieľom ich nezastavila nijaká prekážka. Je tu zrejmý motív troch základných konfesií Slovanov. Skarga reprezentuje katolíkov, českí bratia protestantov a ruskí mníši zas pravoslávie. Všetky tri typy sa zosobňujú v Kmeťovi, ktorý má teda symbolizovať slovanskú jednotu.

Vracajúc sa ku Skargovi a Kmeťovi sa otvára priestor pre kritiku vládnuccich pomerov v Uhorsku. v ktorých „niet poľa ani pre vývin osobnosti.“ Kmeťova osobnosť by sa bola mohla lepšie rozvíjať v podmienkach, v akých žil Skarga. Kmeť však pôsobil v podmienkach, „kde kňazstvo je v službe tých, ktorí vedú do svojej moci dostať krajinu...“ Sila osobnosti, (charakteru, pripravenosti, práce) zostáva platná v akýchkoľvek pomeroch. Z toho dôvodu: „Osobnosť Andreja Kmeťa volá na mladé pokolenie slovenské, svieti mu príkladom povzbudzujúcim, oduševňujúcim...“¹⁴⁸

¹⁴⁷ Piotr Skarga (1536-1612), jezuita, známy svojím entuziazmom v misii medzi pravoslávny, najmä v súvislosti s genézou Brestskej únie (1596), autor knihy *O jednote Božej Cirkvi pod jedným Pastierom* (Wilno 1577). Bol odporcom pravoslávia, ktoré vyhlasoval za falošnú cirkev (grécku), oproti skutočnej (rimskej). V kontexte Škultétyho prirovnania je zaujímavé, že v tejto knihe sa jasne vyslovuje proti slovanským jazykom ako jazyku vzdelancov či vedy. Pozri: JAKOWENKO, Natalia. *Historia Ukrainy. Od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*. Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000, trans. HNATIUK, Ola - KOTYŃSKA, Katarzyna, s. 159. V rámci poľskej akademickej historiografie pozri o ňom napr. v syntéze M. Markiewicza: MARKIEWICZ, Mariusz. *Historia Polski 1492-1795*. Kraków : Wydawnictwo literackie, 2002, s. 440-443.

¹⁴⁸ [ŠKULTÉTY, Jozef]. Pamiatke Andreja Kmeťa. Vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 5. augusta 1908 predniesol Jozef Škultéty In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 5, s. 65-71. Evanjelické *Cirkevné listy*, ktoré ináč nevenovali pozornosť zosnulému Kmeťovi, reagovali na tento nekrológ pozitívne: „Je to cenná kultúrmohistorická úvaha, v ktorej osobnosť a dielo znamenitého slovenského muža, tak mocne a úspešne zasiahnuvšieho do kultúrneho nášho života, plasticky sú načrtané, nielen v úzkom rámci skromných našich dejov súčasných, ale v širšom rozhlade po iných nám najbližších národoch.“ Pozri: Literatúra. In *Cirkevné listy*, 1908, roč. 22, č. 11, s. 351.

5. Nová koncepcia MSS ako negácia koncepcie Kmeť'a

Valné zhromaždenie MSS roku 1908 zvolilo za nového predsedu Štefana Mišíka. Prirodzene, nebol jediným kandidátom. Táto funkcia bola ponúknutá Osvaldovi, ktorý sa však nepovažoval najmä s ohľadom na Kmeťovu „učenosť a vedeckú vzdelanosť“ za jeho vhodného nástupcu. Osvald navrhoval doterajšieho prvého podpredsedu MSS, J. Petrikovicha, ktorý taktiež odmietol a dokonca sa aj vzdal doterajšej funkcie. Milan Rybecký uvádza ako príčinu tejto rezignácie tlak na Petrikovicha, ktorý pôsobil ako okresný lekár, zo strany maďarských úradných kruhov.¹⁴⁹ Zaujímavá je skutočnosť, že bezprostredne po Kmeťovej smrti sa uvažovalo aj o Júliusovi Bottovi.¹⁵⁰ Nakoniec o voľbe Kmeťovho nástupcu rozhodla jeho konfesijná príslušnosť - nový predseda MSS Štefan Mišík bol rovnako ako Kmeť katolíkom.¹⁵¹ Jasne písal o tejto veci Škultéty v liste J. Bottovi: „Za predsedu Muzeálnej spoločnosti volili by sme Mišíka, [...] Musí sa hľadiť na katolíkov. Teraz ešte viac než inokedy, lebo katolíci v Martine nám vymreli.“¹⁵² S týmto faktorom sa stotožnil aj Botto, ale pokiaľ Škultéty sa tým chcel vyhnúť konfesijným antagonizmom, Botto v súvislosti s Mišíkom poukázal na národnobuditeľský aspekt v rámci katolíckej society: „Na každý pád je potrebné s ním [s Mišíkom] katolíkov k národnej práci priťahovať a k obetavosti a pracovitosti mravne nútiť.“¹⁵³

Ako poukázal M. Rybecký, v MSS po smrti Kmeť'a dochádza k závažným zmenám. Nešlo pritom iba o výber jeho nástupcu, „ale aj o personálne zmeny v jej vedení a o ďalšiu orientáciu jej činnosti.“¹⁵⁴ V tomto kontexte má v mojej interpretácii prvoradý význam, že podpredsednícke miesto po Petrikovichovi zaujal J. Škultéty, ktorý (s podporou Andreja Halašu) v tejto funkcii až do prvej svetovej vojny fakticky určoval smerovanie a činnosť MSS.¹⁵⁵

¹⁴⁹ RYBECKÝ, ref. 21, s. 136.

¹⁵⁰ Je známe, že Janko Jesenský si zobral za manželku dcéru Júliusa Bottu, Annu. Ich vzťah sa začal rozvíjať z iniciatívy Jesenského od roku 1908. F. Jesenský písal 18. 2. 1908 svojmu bratovi o stanovisku rodiny, podľa ktorého si mal Janko vybrať medzi rodinou Pivkovskou a Bottovskou. V súvislosti s Bottovskou Fedor písal: „[...]a my máme styky i s rodičmi, ktorí radi by sa dostali bývať do Martina a teraz po smrti Kmeť'a spomína sa za predsedu MS [...]“ Pozri: PETRUS, Pavol. *Z listov Anny Jesenskej, rodenej Bottovej, Jankovi Jesenskému v rokoch 1909-1914*. In *Literárny archív* 20/83. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 120.

¹⁵¹ Vo svojej úvodnej predsedníckej reči vyjadril patričný obdiv ku svojmu predchodcovi, ktorého „ani zďaleka nemôže nahradiť“ a zároveň povedal, že nevie pochopiť, ako sa on, „nepatrný r.-k- kňaz z horskej samoty“ dostal k predsedníckemu miestu v MSS. Pozri: [MIŠÍK, Štefan]. Reč držaná pri otvorení budovy muzea v Turč. Sv. Martine dňa 5. augusta 1908 skrze *Štefana Mišíka*, novozvoleného predsedu Mus. Slov. Spoločnosti. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1908, roč. 11, č. 4, s. 49.

¹⁵² list Jozefa Škultétyho Júliusovi Bottovi z 6. 4. 1908. In KOCÁK, ref. 132, s. 238. Ako vyplýva z korešpondencie Vajanského so Sasinkom, s Mišíkom, ako možným funkcionárom – katolíkom, v martinských inštitúciách sa počítalo už skôr. Pozri: list F. V. Sasinka S. H. Vajanskému z 14. 12. 1906 a list S. H. Vajanského F. V. Sasinkovi z 16. 12. 1906. In PETRUS, ref. 37, s. 256-257.

¹⁵³ List J. Bottu J. Škultétymu z 8. 4. 1908. In KOCÁK, ref. 133, s. 28.

¹⁵⁴ RYBECKÝ, ref. 21, s. 136, o vývoji MSS v rokoch 1908-1914 s. 136-145.

¹⁵⁵ RYBECKÝ, ref. 21, s. 139; HANAKOVIČ, Štefan. *Dr. Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť*. In KOCÁK, Michal (ed.). *Jozef Škultéty (1853-1948). Zborník z vedeckej konferencie Ústavu slovenskej literatúry SAV a Literárneho archívu Matice slovenskej v dňoch 23. a 24. mája 1968 v Turč. Tepliciach*. Martin : Matica

Odsunutie Sokolíka ako mocenské potlačenie koncepcie Kmeťa

Dobrý východiskový bod na poukázanie Škultétyho vplyvu v MSS je prípad „odstúpenia“ Andreja Sokolíka z miesta tajomníka MSS. Andrej Sokolík patril medzi najbližších spolupracovníkov Kmeťa a patril do úzkeho okruhu osôb s rozhodujúcim vplyvom na MSS. Tu treba povedať, že jeho ponímanie MSS bolo veľmi blízke Kmeťovmu. Sokolík sa podľa oficiálnych prameňov vzdal funkcie tajomníka, čo bolo oznámené na valnom zhromaždení MSS v auguste 1909.¹⁵⁶ Jozef Škultéty pri tej príležitosti vyzdvihol jeho činnosť: „Predseda Jozef Škultéty vyzdvihuje zásluhy tajomníka Andreja Sokolíka, ktorý neunavnu, mnohoročnou, požehnanou prácou úrad tento k úplnej spokojnosti nás všetkých zastupoval, agitoval, pracoval na zveľadení, rozšírení a rozvoji nášho jediného kultúrneho spolku.“¹⁵⁷ Keďže Sokolík už dlhšie žiadal o uvoľnenie z funkcie, táto verzia príbehu znie dôveryhodne. Tým spôsobom vošla aj do historiografie.¹⁵⁸ Korešpondencia však poskytuje zásadne odlišnú interpretáciu tejto veci. Na jej základe možno konštatovať, že Sokolík sa v konečnom dôsledku nevzdal funkcie dobrovoľne, ale bol fakticky zákulisne zosadený Škultéty.

Faktom je, že Andrej Sokolík po smrti manželky v septembri 1908 žiadal listovne MSS o uvoľnenie z funkcie jej tajomníka. Následne však v liste Škultétymu z 13. 2. 1909 mení svoje rozhodnutie: „Ponevác príčiny, pre ktoré som koncom mesiaca septembra m. r. z hodnosti tajomníka MSS-ti odstúpil, prestali a zaďakovanie moje vo výborovom zasadnutí posiaľ pojednávané nebolo, ťahám to zaďakovanie späť, chcejúc podľa možnosti i ďalej pracovať na spoločnom diele. Ráč toto osvedčenie vziať v úradnú známosť.“¹⁵⁹ Z právneho hľadiska, teda Sokolík naďalej zastával funkciu tajomníka.

Škultéty Sokolíkov postoj interpretoval ako egoistický, že sa riadi iba osobnými záujmami, čo je v rozpore s charakterom MSS: „Kým ja mám nejaké slovo a zodpovedné miesto pri MSS, neprestanem žiadať, aby sme ju stavali nad všetky svoje osobné záujmy a šetrili ju nadovšetko. Tá skutočnosť, že nemáme ničoho podobného verejného, vyžaduje od nás veľkú prísnosť. Ty vravíš, že prestali príčiny, pre ktoré si v septembri m. r. odstúpil. Vidiš, to je už nie ten pomer, ktorý sme povinní zachovať oproti tejto našej inštitúcii. Ty nechceš MSS-nosti,

slovenská, 1970, s. 177. Andreja Halašu spomína Štefan Hanakovič. Oba citovaní autori, poprední odborníci na dejiny MSS, v tomto kontexte pripomínajú, že išlo o obdobie hľadania novej koncepcie MSS. Poukázaním na formálnu stránku činnosti, ako napr. prednášky, obaja interpretujú Škultétyho činnosť ako pokračovanie Kmeťových zámerov. O takúto interpretáciu v podstate išlo samotnému Škultétymu, ktorý ňou legitimizoval negáciu Kmeťovej koncepcie MSS.

¹⁵⁶ „Predseda [Štefan Mišík] oznamuje, že Andrej Sokolík vzdal sa svojho úradu, tajomníctva Museálnej slovenskej spoločnosti.“ Pozri: VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. Valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbyvaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 103.

¹⁵⁷ VANOVIČ, ref. 156, s. 109.

¹⁵⁸ RYBECKÝ, ref. 21, s. 137.

¹⁵⁹ KOČÁK, ref. 132, poznámka č. 1 k listu č. 453, s. 405-406.

keď Ti ona nezodpovedá a bola by Ti zase dobrá, keď by to Tvoj záujem vyžadoval.“ Škultéty následne odmieta úradne zaregistrovať Sokolíkov list, čím sa nepochybne dopustil závažného prečinu voči formálno-právnym pravidlám spolkovej činnosti: „Idem Ťa prosiť, aby si považoval svoj posledný mne poslaný list za nenapísaný. [...] Prosím ťa teda úprimne i ako priateľ, aby si nechal veci tak, ako sa utvorili od septembra. [...]“ Na Sokolíkove dlhodobé pôsobenie však nezabudol: „V najbližšom výbore formálne vybaví sa Tvoje zaďakovanie; rozumie sa, s náležitým uznaním 14-ročnej zásluhy.“¹⁶⁰ Škultéty uvádza Andreja Halašu ako jedínú osobu, ktorá je o celej veci informovaná. Podporuje sa tým záver Š. Hanakoviča, že smerovanie MSS po smrti Kmeťa určoval okrem Škultétyho aj Halaša.¹⁶¹ Dodajme, že po smrti Sokolíka Škultéty nevnímal ako morálny problém napísať vcelku oslavný nekrológ Andrejovi Sokolíkovi. Zrejme však nie je náhoda, že sa v ňom koncentruje na aspekty jeho života, ktoré neboli zviazané s MSS.¹⁶²

Z tohto príkladu možno vyvodit', že Škultéty mal veľkú reálnu moc v novom vedení MSS. Citované listy a nekrológ Sokolíka majú veľkú výpovednú hodnotu aj v kontexte Škultétyho metód pri tvorení ideologických textov. Verejné prejavy uznania pri súčasnej tvrdej kritike, prezentovanej iba v hraniciach súkromnej sféry, u Škultétyho bez problémov koexistujú.¹⁶³ V rámci interpretácií odkazu Kmeťa tento príklad vnímam ako významný akt vedomého zbavenia sa zástancu Kmeťovej línie v ponímaní MSS.

Základný sporný bod: „slovenskosť“ zbierok.

Jedným z pilierov diskusie o princípoch činnosti MSS, ktorá sa datuje už od jej vzniku, bola dilema medzi koncepciou „národnej“ a „všeobecnej“ vedy. Významným konkrétnym prejavom tohto koncepčného sporu bol „národný“ (t.j. „slovenský“) alebo „všeobecný“ (t.j. „neslovenský“) pôvod muzeálnych artefaktov. Významným prameňom v tejto veci, je list Osvalda Škultétymu z novembra 1908.¹⁶⁴ Pre interpretáciu Osvaldovho postoja treba venovať pozornosť aj časti listu, v ktorej píše o MSS vo všeobecnosti. Vyjadruje v nej dôveru Škultétymu ako človeku, ktorý môže v „smutných časoch“ MSS „múdro spravovať“. Toto ťažké obdobie sa môže interpretovať v zmysle zvýšeného národnostného útlaku, avšak Osvald

¹⁶⁰ List J. Škultétyho A. Sokolíkovi z februára 1909 [datoval editor]. In KOCÁK, ref. 132, s. 247-248.

¹⁶¹ HANAKOVIČ, Dr. Jozef Škultéty, ref. 155, s. 177.

¹⁶² ŠKULTÉTY, Jozef. † Andrej Sokolík, prvý tajomník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1912, roč. 15, č. 4, s. 97-99.

¹⁶³ Škultéty roku 1921 v liste Vranému písal: „[...] keď vo výročnej správe *pred valným zhromaždením* usiloval si sa strhať to, čo som ja verejne hľadel pekného povedať o mýtvyh, ako sú pre naše Múzeum A. Halaša a dr. Petrikovich, ja ani vtedy nepredložil som to ani výboru – taký zhovievavý som *bol naproti* Tebe. [kurzíva v origináli]“ Škultéty v tomto liste pripomína Vranému incident s muzeálnou kustódkou E. Goldpergerovou, s ktorou „robil veci, ktoré v úrade nemôžu byť trpené (keď nepustil si ju z Múzea a ona oblokom po rebriku musela vyjsť a utekať pre mňa!)“ Škultéty zdôrazňuje, že o veci mlčal. Pozri: list J. Škultétyho Václavovi Vranému z 24. 5. 1921. KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911-1941*. Martin : Matica slovenská, 1983, list č. 47, s. 56-57.

¹⁶⁴ List F. R. Osvalda J. Škultétymu z 17. 11. 1908. SNK-ALU, sign. 49 AI 4.

narážal skôr na slabú zaujatosť národovcov k tomuto spolku. Ďalšie fungovanie MSS podmieňuje práve zmenou v tomto smere: „len aby naši národovci mali viac srdca a obetavosti k nej [k MSS].“ V tejto súvislosti podáva nekompromisnú kritiku slovenských národovcov, akú by sme v Škultétyho pozostalosti len ťažko našli. Z dôvodu nízkeho počtu členov MSS ako aj nedbanlivosti v platení členských príspevkov, píše Osvald: „[...] nikdy nevedel som byť opravdivej dobrej vôle pri našich martinských slavnosťách. Vieme hovoriť hodne i prepych vieme dokazovať a na všetky strany kričať o našej slovenčine; ale obetovať a – pracovať tuším nenaučíme sa nikdy.“

V ďalšej časti listu Osvald prechádza k zásadnej dileme smerovania MSS: „No s jednej strany bude snáď lepšie, na koľko spoločnosť naša bude brať ohľad len na slovenské naše predmety; cudzie, v našich krajoch nevidané bude prijímať len do daru. Dobrý náš Kmeť nebol by dbal sriadiť museum všeobecné! Koľko peňazí stály to predmety cudzokrajové! A nedal si povedať nič. Nech sa o to starajú veľké musea, hovorieval som mu; ale on: náš človek nemá príležitosti navštevovať veľké musea, a tu to vidí aj on! — Je to síce všetko pekné, ale už tuším dnes vidíme, že ani nová budova nám nedostačí a my predsa vzali sme si pred seba predovšetkým dokázať svojím museumom, čo boli, vedeli a mali Slováci v Uhorsku. Tak sa mi zdá, že teraz len za týmto cieľom pôjdeme, a dobre.“¹⁶⁵

Osvald tu podporil Škultétyho koncept výlučne „slovenskej“ činnosti MSS. V kontexte jeho doterajších postojov to môže vyznievať trochu prekvapivo. Osvaldov postoj však nemožno stotožňovať so Škultétyho v absolútnom zmysle. Základný rozdiel spočíval na skutočnosti, že Osvald si neprispôboval účelovo Kmeťov odkaz a nevytváral zdanie o harmonickom vzťahu medzi MSS, jej predsedom a národom. Bol si veľmi dobre vedomý, že ak sa MSS programovo obmedzí zbieranie neslovenských artefaktov, bude to negácia ideí Kmeťa. Fakt, že tento postoj neváhal vyjadriť aj verejne, potvrdzuje Medveckého biografia, na ktorej vzniku a koncepcii sa zásadným spôsobom podieľal. Nepochybne bol tento Osvaldov postoj ovplyvnený jeho záujmom na ďalšom fungovaní MSS. V tejto premene smerom k „slovenskosti“ videl potenciál na väčšiu zaujatosť národovcov o ňu.

Prírodné vedy ako „nenárodné“

Škultétyho postoj k smerovaniu činnosti MSS je dobre čitateľný z listu Jurovi Janoškovi z apríla 1909.¹⁶⁶ Reaguje v ňom na Janoškov návrh, aby za kustóda¹⁶⁷ bol vybraný Václav

¹⁶⁵ V ďalšej časti listu vyzýva k písaniu článkov o Kmeťovej obetavosti a článku o Kmeťovi a „Slovenskom Muzeume“. Tento list tak tvorí súčasť jeho korešpondencie vo veci priprav biografie Kmeťa.

¹⁶⁶ List J. Škultétyho J. Janoškovi z 3. 4. 1909. In KOCÁK, ref. 132, s. 248-250.

¹⁶⁷ Požiadavka kustóda patrila medzi piliere Kmeťovej koncepcie MSS. Táto jeho požiadavka vošla do tradície prostredníctvom zvolania: „Kustos, kustos, príjd' kráľovstvo tvoje!“ (1904). Ako praktický človek vedel, že zbožné prania nestačia na realizáciu tejto akútne potrebnej požiadavky. Založil preto sám základinu na plat muzeálneho kustosa v hodnote 300 zlatých. Pozri: MEDVECKÝ, ref. 16, s. 110. Prvou muzeálnou kustódkou sa stala Emma Goldpergerová (1853-1917) roku 1907. Primárne spravovala zbierky *Živeny*, od ktorej aj poberala

Vraný.¹⁶⁸ Škultéty si kladie zásadnú otázku o primárnom odbornom zameraní kustóda. V stanovách MSS zakotvená diferenciácia odbornej činnosti MSS, nekorešpondovala s predstavami Škultétyho. Aby sa jednotlivé odbory mohli pestovať na patričnej úrovni, boli by potrební aspoň traja kustódi. Škultéty okrem praktických problémov zviazaných s ich zabezpečením, nesúhlasí s touto ideou najmä principiálne: „Ale i *načo* i z *čoho* [troch kustódov]? Pre nás vyžaduje sa, postaviť do nášho múzea človeka, ktorý by i vedel i chcel pracovať v *knižnici a v archíve*. To je národný záujem. Z toho mohla by mať prospech národná vec slovenská. Túto našu knižnicu s archívom ja považujem dnes za najväčší, najdrahocenejší verejný majetok slovenský“. V týchto slovách Škultéty jasne formuloval program činnosti MSS. Jej obmedzenie na zber slovenských písomných dokumentov so sebou nesie programové odmietnutie prírodných vied. Tie sú totiž vo svojej podstate „neslovenské“: „Čo by povedalo potomstvo o nás, ktorí nestarali sme sa o knižnicu a archív, ale postavili sme kustóda pre prírodopisný oddiel, pre rastliny, ktoré v prírode obnovujú sa každú jar, pri ktorých sa teda nič nezamešká. Áno študovať flóru alebo faunu Slovenska môžu i neslováci (ako i študujú ju i maďaróni – napr. Hazslinszky)¹⁶⁹; ale to, čo je výlučne naše, čo je v písme, v papieroch zložené, študovať a vynášať na svetlo je našou úlohou. Úlohou vlastne súrnou. Tu môže sa i všeličo *zameškať* [kurzíva v origináli] – pre naše pokolenie. Lebo v tých knihách a písmach starých nášho múzea – ja verím! – skrýva sa všeličo, čo objavené malo by pre naše pokolenie budiaci účinok.“

Kustód podľa jeho predstáv mal byť historik, ktorý skúma dejiny nielen zo všeobecného odborného hľadiska, ale aj zo „slovenského pohľadu“: „Nám treba starať sa o kustóda – bibliotekára, človeka literárne vzdelaného, historika, historika literatúry, pritom človeka v duši s ohňom nielen pre odborné štúdium, ale i pre slovenskú národnú vec.“ Škultéty teda koncipoval MSS nie ako vedecký spolok, ani nie ako všeobecné múzeum, ale fakticky ako

plat. Výbor MSS sa rozhodol oceniť túto jej činnosť vo forme prideleného bytu. Pozri: SOKOLÍK, Andrej. Zápisnica 1. výborového zasadnutia Museálnej slovenskej spoločnosti, vydržiavaného v Turč. Sv. Martine dňa 21. februára 1907. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1907, roč. 10, č. 2, s. 29.

¹⁶⁸ KOCÁK, ref. 132, poznámka č. 9 k listu č. 456, s. 407. Albert Pražák publikoval v *Slovenskom denníku* roku 1921 oslavný článok „Jubileum Václava Vraného“, ktorý viditeľne rozčúľil Škultétyho. Pražák vyzdvihuje Vraného zásluhy na rozvoji MSS a spomína aj jeho spoluprácu s Kmeťom. Škultéty na to v liste J. Vlčkovi reagoval: „Kmeť v svojom živote Vraný ani nevidel!“ Škultéty tým narážal na skutočnosť, že Vraný prišiel do Martina, kde začal pracovať ako kustód Múzea až po smrti Kmeťa, roku 1909. Keďže Škultéty nemal vysokú mienku o Vraného pôsobení v MSS, Pražákovým článkom sa podľa neho robila okrem iného „ujma pamiatke Kmeť“. Podrobnejšie pozri: list Škultétyho Vlčkovi z 1. 10. 1921. In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 149-152 a poznámky k listu na s. 324-327.

¹⁶⁹ Ferenc (Fridrich) Hazslinszky (1818-1896), profesor na kolegiálnom vyššom gymnáziu v Prešove, člen Uhorskej akadémie vied. Všeobecne je považovaný za zakladateľa kryptogamologického výskumu v Uhorsku. Napísal niekoľko monografií a viac ako sto štúdií zameraných najmä na huby, lišajníky, machy a riasy. Svoj výskum zameriaval aj na územie Horného Uhorska. Pozri: HALLON, Ľudovít - FALISOVÁ, Anna - MOROVICS, Tibor Miroslav. *Chronológia vývoja vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava: AEPRESS, s.r.o. pre Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2006, s. 113. Podrobnejšie pozri: FRANKOVÁ, Libuša. *Fridrich Hazslinszky*. In VASILEOVÁ, Darina (ed.). *Osobnosti prešovského školstva (Slovník) II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Wörterbuch) II*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 32-39.

slovenskú národnú knižnicu, ktorá by sa zameriavala na zberateľstvo a výskum slovenskej knižnej kultúry. V tomto duchu hovoril aj na valnom zhromaždení MSS roku 1910.¹⁷⁰

Mišík ako zástanca „všeobecnej vedy“.

Alternatívu voči Škultétyho poňatiu MSS tvoril predseda Mišík. Napr. jeho prejav pri odhalení Kmeťovho náhrobku obsahuje - okrem časti zjavne idealizujúcej vzťah Kmeťa k ľudu¹⁷¹ - dva charakteristické elementy, ktorými sa viditeľne vymedzuje voči Škultétymu. Prvým je pozitívne hodnotenie jeho kňazstva, ktoré priamo súviselo s jeho pozitívnym vzťahom k botanike: „On mal na zreteli radu sv. Písma: „Ústa kňazove nech zachovajú vedu.“ Podľa tejto rady i konal. Bol telom i dušou oddaný zvlášte vede botanickej, ktorá sa ináčie i ľúbeznu (scientia amabilis) menuje.“ Tým sa dostal k verejnemu oceneniu Kmeťovho záujmu o prírodné vedy: „Pred 18 rokmi bol som s drahým priateľom Andrejom Kmeťom na výstave v Prahe. Tam obdivovali sme spolu v rozličných pavillonoch vystavené zaujímavé predmety; no kým som ja väčšiu pozornosť venoval starožitnostiam, náš Kmeť so založenými rukami, ako vo vytržení, dlho stál pred sbierkou umne pripravených jedovatých húb a z úst jeho počul som opakovať slová: „Toto je krása, toto je krása!“ Huby vyzerali ako svieže v prírode po daždi alebo rose. Kmeť nemal pokoja, kým nesdelili mu i spôsob takého zachovania húb. Oj, bár by sme dnes mali čím viac sluhov Božích podobných jemu!“¹⁷²

Škultéty v tom istom čase propagoval zásadne odlišné idey: „Pri niektorých častiach badať ešte nedostatok odborných známostí, i málo nás je, opisovať, vykladať vzácne predmety

¹⁷⁰ Neostal len pri všeobecných výzvach, ale spracoval konkrétny materiál z dejín slovenských knižničných zbierok. Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. Ribay, Rešetka, Čaplovič a iní slovenskí sbieratelia kníh. Napísal a vo valnom shromaždení Museálnej slovenskej spoločnosti 3. augusta prečítal Jozef Škultéty. In *Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, 1910, roč. 13, č. 3, s. 67-75. Nakoniec, zdanlivo paradoxne, Vraného na funkciu kustóda oficiálne navrhol Škultéty. Jeho návrh ale nepredpokladal, že kustód bude mať dostatok času na svoju odbornú činnosť, pretože jeho funkcia sa spojila s administratívne náročným tajomníckym postom (mimočodom uvoľnenom po Sokolíkovi). Škultéty teda predložil: „návrh včerajšieho výboru, aby za kustosa našej spoločnosti povolaný bol Václav Vraný, s tým by i tajomnícke agendy, poťažne povinnosti viedol a zastupoval.“ Pozri: VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. Valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 109.

¹⁷¹ Tá je však zakončená pozitívnym hodnotením jeho kňazstva, ktoré má zo svojej podstaty blízko k vede: On mal na zreteli radu sv. Písma: „Ústa kňazove nech zachovajú vedu.“ Pozri: ref. 172.

¹⁷² [MIŠÍK, Štefan]. Reč pri odhalení pomníka Andreja Kmeťa v Turčianskom Sv. Martine, povedaná Štefanom Mišikom, konsistoriálnym radcom a predsedom Museálnej slovenskej spoločnosti, 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 83. Výber tejto dávnej epizódy pre verejný a z hľadiska budovania odkazu Kmeťa mimoriadne významný prejav určite nebol náhodný. Mišík odkazom na Kmeťa legitimoval potrebu rozvíjania prírodných vied v MSS. Vo svojich predsedníckych rečiach skutočne vyzýval napr. k potrebe obohatenia zbierok z oblasti fauny, čo predpokladalo získanie aj „neslovenských“ zvierat. Okrem toho bol v intenciách Kmeťa výrazne kritický voči národnému spoločenstvu. Pozri napr.: [MIŠÍK, Štefan]. Reč, ktorou predseda Štefan Mišík zahájil XVIII. valné shromaždenie Museálnej slovenskej spoločnosti 2. augusta 1911. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1911, roč. 14, č. 3, s. 65-67; [MIŠÍK, Štefan]. Reč, ktorou predseda Štefan Mišík zahájil XIX. valné shromaždenie Museálnej slovenskej spoločnosti 7. augusta 1912. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1912, roč. 15, č. 3, s. 65-69.

zčiasťky ešte nevieme, zčiasťky nestihneme, menovite i knižnica a archív ešte čakajú svojich robotníkov. No prvé je zbierať, zachrániť.“¹⁷³

6. Nové dejiny MSS a ideí Kmeťa legitimizujú novú koncepciu MSS

Zásadné elementy prispôsobovania si odkazu Kmeťa a dejín MSS s cieľom legitimizovať vlastnú ideológiu zo strany okruhu okolo J. Škultétyho, som už načrtnol v rámci nekrológov. Teraz spomeniem niektoré ďalšie texty, ktoré tento trend „prepísovania“ dejín stabilizovali a upevňovali jeho status oficiálneho výkladu.

Za kľúčový text považujem citovaný nekrológ Škultétyho. Z načrtnutého historického úvodu Škultéty postupne prešiel k etnografii ako „novému odvetviu vedy“. Podľa neho sa zrodila sa v 19. storočí a skúma „človeka ako člena spoločnosti národov“. Dôležité je, že túto novú vedu zaujíma aj „najnepatrnejší, najopustenejší národ“. Svetoví špecialisti začali pracovať metódou terénneho výskumu. Takto sa časť etnografov dostala aj k skúmaniu napr. slovenských povestí. Títo to však nerobili kvôli zaujatosti za Slovákov, ale kvôli vede. Tým však nepriamo prebudili záujem Slovákov o skúmanie etnografického materiálu, predovšetkým výšiviek. Kmeť ako všestranne založený učenec (spomína sa aj ako botanik, či archeológ) bol touto vlnou viditeľne ovplyvnený. Tento úvod slúžil Škultétymu k postupnému prechodu k opisu vzniku MSS: „už dávnejšie [Kmeť] horlil a agitoval za museum – temer bez výsledku. Teraz, keď ukazovalo sa, že bude to museum vlastne národopisné, nielen pochopili sme Kmeťa, ale i oduševnili sa za jeho námahy.“ Inštitucionalizáciu uhorského etnografického výskumu (Národopisná spoločnosť, časopis a múzeum v Budapešti) interpretuje ako nápomocný faktor pre povolenie MSS. Nasleduje interpretácia v kontexte slovenskej society: „Oprávnenosť, prirodzenosť mať ju i v Martine bola zrejmejšia.“ O dve strany ďalej Škultéty už spomenul, že Kmeť vyzýval k založeniu vedeckého spolku, „v ktorom sústredili by sa pracovníci“ a nezamlčuje ani fakt, že boli situácie, keď Kmeť v tejto veci nenachádzal porozumenie. Ešte raz spomína vedecký spolok, o ktorom Kmeť presviedčal so svojou charakteristickou výrečnosťou. Potom však plynule prechádza k „Domu“. Spomína, ako Kmeťa navštívil na prečovskej fare pri zbieraní podielov na stavbu tejto inštitúcie. Kmeť už mal svoj podiel dávno zaplatený, ale s radosťou podpísal aj ďalší.¹⁷⁴ Pre Kmeťa bol tento čin úplne prirodzený: „Veď to boli kroky k uskutočneniu jeho myšlienky.“ V Škultétyho výklade

¹⁷³ VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. Valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 104.

¹⁷⁴ Jánovi Ormisovi Škultéty podal výrazne odlišnú verziu tejto epizódy: „Škultéty vtedy Kmeťa pripravil o päťdesiat zlatých (podiel na Národný dom), hoci bol Kmeť v peňažných veciach „tenký súkeník“. Pozri: ORMIS, Ján Vladimír. *Rozhovory s baťkom Škultétym*. Praha : Nakladateľ L. Mazáč, 1933, s. 60.

potom nasleduje už iba otvorenie „Domu“, presťahovanie do jeho priestorov početných zbierok Kmeťa a otvorenie spoločnosti roku 1895.

MSS ako pokračovateľka Tablicovej (teda nie Bernolákovej) spoločnosti

Škultéty informoval 4. augusta 1909 o pôsobení MSS v minulom roku. Po opise zberu všetkého, „čo môže slúžiť ak nie hneď teraz, tak pozdejšie k poučeniu“, ¹⁷⁵ prichádza k zásadnému „prepísaniu“ tradície: „Pred 100 rokmi, na samom počiatku 19. storočia, v učenej spoločnosti slovenskej, zakladanej hlavne horlením Bohuslava Tablica, povinnosťou členov malo byť: ‘sbierať slovenské starožitnosti, staré peniaze, dokumenty k slovenskej histórii, redšie staré slovenské knihy, rukopisy, nápisy atď., vypracovať krátke spisy, ako na pr. geografické a štatistické opísanie krajov, stolíc, miest, životopisy učených Slovákov...’“

Tento citát potvrdzuje, že Škultéty celkom vedome popieral pôvodné idey Kmeťa. MSS totiž nadväzovala na Bernolákovo *Slovenské učené tovarišstvo*. Pravda, Škultéty Bernoláka spomenul, ale iba ako autora slovníka slovenského jazyka. Nielen že absentovala zmienka o jeho Tovarišstve, ale jeho funkcia ideového predchodcu MSS sa znižuje poukázaním na zber jazykového materiálu a národného povedomie storočie pred Bernolákom: „Ešte prvej, pred týmito snahami Tablicovcov, na samom úsvite slovenskej národnej renesancii, Anton Bernolák začal zostavovať veľký slovník slovenského jazyka. Áno, už Daniel Horčička, narodený v blízkych Sučanoch, prvý Slováč, o ktorom môžeme dokumentovať, že mal národné povedomie, v XVII. storočí zbieral a tlačou vydal slovenské príslovia a porekadlá.“ ¹⁷⁶

„Dom“ ako naplnenie ideí Kmeťa

Tendencia stotožniť „Dom“ s MSS je snáď najviditeľnejšia v Bottovom rukopise *Andrej Kmeť a museálna slovenska spoločnosť*, ktorý jeho založením fakticky končí svoj text. V texte je Kmeť opísaný ako „božsky nadaný“, avšak Boh mu pri zakladaní MSS výrazne pomohol prostredníctvom založenia „Domu“. Botto v tejto veci videl „riadenie božie“. ¹⁷⁷

Škultéty roku 1912 upevňoval žiadaný obraz Kmeťa a MSS prostredníctvom svojho prejavu počas augustových slávností. Jeho reč publikovaná v *Národných novinách* predstavovala „Dom“ ako ideu Kmeťa. Je tu predstavený ako jeho iniciátor a jeho výzvy sa zo strany martinskej spoločnosti stretli s bezproblémovým súhlasom. Prirodzene, MSS je v tomto texte

¹⁷⁵ Túto myšlienku vyslovil roku 1890 v citovanom článku *Živá starina* Vajanský.

¹⁷⁶ VANOVIČ, Ľudovít. Zápisnica XVI. Valného shromaždenia Museálnej slovenskej spoločnosti, odbývaného v Turčianskom Sv. Martine 4. augusta 1909. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1909, roč. 12, č. 4, s. 103.

¹⁷⁷ BOTTO, Július, *Andrej Kmeť*, ref. 141.

v pozícií priamej pokračovateľky „Domu“. Okrem toho je MSS definovaná najmä prostredníctvom archívu a knižnice.¹⁷⁸

MSS a Kmeť v oficiálnych dejinách Slovákov

Július Botto v druhom diele knihy *Slováci. Vývin ich národného povedomia* (1910) spomína Kmeťa v súvislosti s MSS ako „tichého, skromného, ale vedecky vzdelaného a na úmor pracovitého“. V súvislosti s jeho smrťou píše príznačne, že MSS „potkala nenahraditeľná ztrata: zakladateľ, jej duša, Andrej Kmeť odumrel ju 16. februára 1908.“¹⁷⁹ Kmeť vystupuje aj v ďalšom známom diele J. Bottu, v *Krátkej histórii Slovákov* (1914).¹⁸⁰ Treba povedať, že toto dielo je typickým príkladom historickej narácie ako inštrumentu národnej agitácie.¹⁸¹ Táto publikácia obsahuje fotografie národovcov. Ich zloženie vypovedá o tom, koho Botto, resp. skôr Ústredný klub slovenskej snemovej národnostnej strany považoval za potrebné si uctiť za aktivity pre národ. Kmeťovu fotografiu v tejto publikácii možno interpretovať v zmysle oficiálneho potvrdenia jeho národoveckého statusu. Kmeť, zakladateľ MSS, je v ňom opísaný ako „šľachetný, vedecky vzdelaný, obetivý a pracovitý“. Zaujímavá je tiež interpretácia MSS v tomto diele, ktorá vystupuje ako symbol národnej jednoty: „Ona [MSS – K. H.] je akoby odznakom a predstaviteľom vzdelanostnej a národnej jednoty, ako i buditeľom a udržiavateľom kmenovej spolupatričnosti Slovákov. Lebo práve v nedostatku toho citu, že sa všetci Slováci nepovažujú za členov jednej rodiny, že nestoja všetci a jeden za všetkých, väzí príčina, že si Slováci svoje národné práva vybojovať nemôžu.“¹⁸² MSS tak bola vnímaná ako striktno slovenský národný spolok a čoraz viac sa vzdŕaľovala od Kmeťovej koncepcie, ak aj nie vedeckého, tak prinajmenšom vzdelanostného spolku. V citovanej práci plní obraz MSS typicky agitačnú funkciu.

¹⁷⁸ „On Andrej Kmeť, v takej dobe, keď verejná činnosť bola najťažšia, na nič sa neobzerajúc a ničoho sa neľakajúc, stvoril zbierky, povelané nahradiť Múzeum, spolu s Maticou slovenskou barbarky nám zatvorené. Ním povzbudzovaná a súrená martinská spoločnosť vysúkala rukávy a roku 1890 bol už hotový Národný Dom, v ktorom bezpečne mohli byť uložené zbierky tvorené na preňovskej fare. A v auguste 1895 sa zriadila Muzeálna slovenská spoločnosť pod predsedníctvom Andreja Kmeťa. Od roku 1908 je Múzeum už vo vlastnej, osobitnej budove, zveľadené, rozhojené. Jeho knižnica a archív sú dnes veľkým imaním slovenským; národopisné, archeologické, botanické, mineralogické, numizmatické atď. zbierky príťahujú rok čo rok viac návštevníkov. Budova Múzea je už primalá...“ Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef. *Vitajte!* In ŠKULTÉTY, Jozef. *Za slovenský život*. Martin : Matica slovenská, 1998. Ed. Genovéva Grácová, s. 137 [pôvodne v *Národných novinách*, 6. 8. 1912, č. 91].

¹⁷⁹ BOTTO, Július. *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Dejepisný náskres. Sväzok II*. Turčiansky Sv. Martin : Knihtlačiarstvo účastinársky spolok, 1923 [II. nezmenené vydanie; I. vydanie: 1910], s. 111 a 112.

¹⁸⁰ BOTTO, Július. *Krátka história Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Vydanie Slovenskej národnej strany, 1914, s. 91. Kmeť má v tejto publikácii na strane 81 aj fotografiu.

¹⁸¹ Július Botto ho napísal na objednávku Slovenskej snemovej národnostnej strany. Posúdením rukopisu bol poverený Vavro Šrobár. Pozri: Zápisnica z valnej porady Ústredného klubu slov. snem. národ. strany dňa 5. augusta 1913. SNA, f. Slovenská národná strana 1896-1914 (nespracovaný). Kniha zápisnic, s. 205. O tlaku vedenia strany na Bottu ako autora diela svedčí jeho list Šrobárovi. V čase úprav rukopisu do konečnej podoby Botto písal: Tak sa mi marí, že ma súbili; preto dielece nevypadlo tak, ako som si to i sám žiadal. Pritom predpísali mi i to, aby bolo krátke [...].“ Pozri: list J. Bottu V. Šrobárovi z 19. 9. 1913. SNA, f. Vavro Šrobár, k. 2, i. č. 82.

¹⁸² BOTTO, ref. 180, s. 91-92. Zaujímavé je, že pri časti o Kmeťovi a MSS (s. 91) má fotografiu F. R. Osvald.

Z hľadiska dejín vnímania charakteru MSS po Kmeťovej smrti je poučné spracovanie dejín slovenskej literatúry Alberta Pražáka v *Slovenskej čítanke*. Kmeťa spomína ako zakladateľa MSS, ktorá vznikla, „aby na širšom základe pôsobila k zachovaniu a shromáždění kulturních památek a lidopisných i přírodních znamenitostí Slovenska.“ Jej zberateľská a konzervačná činnosť však nerozšírila ideový obzor Slovákov: „Nových myšlenkových podnětů nepřinesla tato společnost, uchovávajíc a přehlížejíc látky dané. Ty teprve klíčili v mládeži kolem ní.“¹⁸³ Vypovedá to o tom, že výzvy Kmeťa k špecializovanému výskumu, ktorý prekračoval hranice konzervovania a zachovania, neboli všeobecne známe, ako aj o životnosti Vajanského koncepcie „zachovať a neskúmať“ v spoločenskom vnímaní MSS. Nebude náhoda, že Pražákova charakteristika z roku 1910 bola blízka Škultétyho postojom.

Júl 1914: Kmeť by „kúpil každú pamätnosť, hoci by bola pochodila s ostrova Sumatry.“ (Národné noviny)

Tesne pred vypuknutím vojny vyšli v *Národných novinách* dva úvodníky, venované tejto problematike. Ich autor jednoznačne zastáva „slovenské zberateľstvo“. S tým však súvisela aj zásadná reinterpretácia Kmeťovho odkazu. Nemám bližšie informácie o genéze týchto textov. Treba však poznamenať, že mesiac pred ich uverejnením, 18. 6. 1914 zasadal výbor MSS. Tohto rokovania sa zúčastnili iba martinskí členovia a aj to v malom počte. Okrem dvoch iných predstaviteľov výboru to boli Škultéty, Vraný a nástupca zosnulého Halašu vo funkcii pokladníka Jozef Országh.¹⁸⁴ Toto výborové zasadnutie v špecifickom zložení môže mať súvislosť s rozhodnutím publikovať spomenuté texty. Potvrdiť to však môže iba ďalší výskum.

Presne šesť rokov a päť mesiacov po smrti Kmeťa bolo v článku *Naše muzeum I.* verejne deklarované to, čo bola jasné od počiatku: „Andrej Kmeť bol sbierateľ dychtivý. [...] Ako kopal a vykopal mamuta na tekovskom Pohroní, tak jestli mu len prostriedky dovolily, kúpil každú pamätnosť, hoci by bola pochodila s ostrova Sumatry. Jemu museálny predmet bol vzácny, jestli ani nemal súvislosti so slovenskou minulosťou alebo s prítomnosťou. Tak i prírodopisné sbierky horlivo veľadil [...], nehľadajúc, či predmety pochodia z územia Slovákmí obývaného. [...] Túto vlastnosť Kmeťovho ducha i poznať na našom Muzeume. Jednako bude ono muzeumom slovenským.“¹⁸⁵ V zásade totožné myšlienky písal roku 1908 Osvald Škultétymu. Na verejnosť však neprenikli. V pokračovaní tohto článku (*Naše Muzeum II.*)¹⁸⁶ je popri dôraze na Kmeťove zásluhy a „slovenskú horlivosť“¹⁸⁷ prítomný aj kľúčový

¹⁸³ PRAŽÁK, Albert. *Literatura slovenská od let šedesátých po přítomnost*. In [BÍLÝ, František (ed.)]. *Slovenská čítanka*. Praha : Moravsko-slezká Beseda v Praze; Nakladatelství EMIL ŠOLC, společnost s r. o. Praha-Karlín, [1910], s. 286.

¹⁸⁴ M. Rybecký spomína ako účastníkov tohto zasadnutia podpredsedu, tajomníka a pokladníka MSS a ďalšie dve nomenované osoby. Pozri: RYBECKÝ, ref. 21, s. 145.

¹⁸⁵ Naše Muzeum I. In *Národné noviny*, 16. 7. 1914, roč. 45, č. 82, s. 1.

¹⁸⁶ Naše Muzeum II. In *Národné noviny*, 21. 7. 1914, roč. 45, č. 84, s. 1.

posun v interpretácii tézy o nenahraditeľnosti Kmeťa: „Muzeum naše potkaly už veľké ztraty; [...] Už roku 1908 utratilo svojho zakladateľa Andreja Kmeťa; od tých čias už niet ani Andreja Halašu a dr. Petrikovicha.¹⁸⁸ Kmeťových prvých pomocníkov... Sú to ztraty ozaj nenahraditeľné... no ľudia sme smrteľní... [...] Pominú sa i znamenití ľudia, ale zostanú ich diela. A dobrá vec, dobre založená, dobre zanechaná, najde si nových ľudí.“ Kmeť teda strácal exkluzívnosť - jeho nenahraditeľnosť, tak zdôrazňovaná v čase prvých nekrológov, je tu relativizovaná a fakticky negovaná.

Tieto dva úvodníky majú v celom príbehu formovania pamäti o Kmeťovi pred prvou svetovou vojnou zvláštny význam. Po prvýkrát sa v nich verejne písalo o zásadnom spore medzi všeobecným a slovenským konceptom MSS. Aj keď to bola iba jedna rovina komplexnejšieho ideového konfliktu, nepochybne poukazovala na podstatu celej problematiky. Teda na skutočnosť - ktorá bola zainteresovaným zrejma od začiatku - že nové vedenie MSS (reprezentované predovšetkým Škultétym a nie predsedom Mišíkom) predstavuje do veľkej miery negáciu Kmeťových ideí. Doteraz to bolo možné čítať iba „medzi riadkami“ v ideologických textoch, ktoré zámerne prispôbovali dejiny MSS, čím fakticky falzifikovali Kmeťove postoje. Až po šiestich rokoch od smrti Kmeťa dochádza k oficiálnej reinterpretácii jeho odkazu: od osobnosti svojim významom nenahraditeľnej pre slovenský národ, resp. neraz takmer „prototypu“ slovenského národovca s božskými vlastnosťami, k „dychtivému zberateľovi“, ktorý hodnotil zbierané artefakty na základe „neslovenských“ kritérií.

Hodnota tohto textu ako prameňa k formovaniu pamäti o Kmeťovi sa zväčší, keď si uvedomíme, že necelý týždeň od uverejnenia jeho druhej časti bola činnosť vedenia MSS pozastavená.¹⁸⁹ Valné zhromaždenie MSS sa uskutočnilo až po vojne,¹⁹⁰ v nových politicko-spoločenských pomeroch. Príbeh Kmeťovho odkazu pokračoval v zmenených podmienkach, jeho základné rysy však nepochybne nadväzovali na obdobie 1908-1914.¹⁹¹

¹⁸⁷ Kmeť tu vystupuje ako príklad slovenskej obetavosti, vďaka ktorej sa Múzeum udržuje: „Ako povstalo [Múzeum], tak sa i veľadí, rozmnohuje – z horlivosti slovenskej. V ňom sú uložené výsledky práce, ktorú Andrej Kmeť konal asi dve tretiny svojho života.“ Zdôrazňovanie slovenskej obetavosti, ktorú reprezentuje Kmeť, je písané v kontexte absencie štátnej podpory, ktorú martinské Múzeum na rozdiel od múzeí v Košiciach či Šoproni, nedostáva. Pozri: Naše Muzeum II. In *Národné noviny*, 21. 7. 1914, roč. 45, č. 84, s. 1.

¹⁸⁸ K zosnulým významným osobnostiam v MSS patril aj Andrej Sokolík.

¹⁸⁹ 27. 7. 1914 bolo ohlásené valné zhromaždenie MSS odvolané na neurčitý čas. Pozri: ŠKULTÉTY, Jozef - VRANÝ, Václav. Oznámenie. In *Národné noviny*, 28. 7. 1914 a 30. 7. 1914, roč. 45, č. 87 a 88, s. 1 a 2.

¹⁹⁰ O MSS počas vojny pozri: RYBECKÝ, ref. 21, s. 145-150.

¹⁹¹ V texte som sa nevenoval obrazu Kmeťa v spoločenskom vedomí po roku 1914. Z obdobia po roku 1914 spomeniem len niekoľko skutočností, ktoré pokladám za relevantné pre stabilizáciu obrazu Kmeťa ako múzejníka. V rámci Slovenského národného múzea existuje Turčianske múzeum Andreja Kmeťa v Martine. Myšlienka pomenovať MSS podľa Kmeťa vznikla už krátko po jeho smrti (pozri ref. 125) a po roku 1918 ju jasne formuloval Jozef Škultéty. Kmeťa dokonca porovnáva s Ferencom Széchényim: „Ináče, jestli by sa Muzeálna slovenská spoločnosť pripojila k Matici, nuž Múzeum spravovať pri Matici osobitne, ako „Múzeum Andreja Kmeťa“. Tak vyzáduje pamiatka Andreja Kmeťa. (Pri peštianskom Nemzeti Muzeume meno Fraňa Széchényiho nosí knihovňa ním založená a darovaná.) To jest bola by Matica slovenská a v jej lone Múzeum Andreja Kmeťa.“ [kurziva v origináli]. Pozri: list J. Škultétyho F. R. Osvaldovi z 17. 8. 1920. In KOCÁK, ref. 163, s. 46. Ako vyplynie z textu, Zo strany Škultétyho teda išlo o pokračovanie inštrumentalizácie pamiatky Kmeťa, teda o pokračovanie trendu, ktorý má korene v období krátko po smrti Kmeťa. Múzeum napokon dostalo

7. Záver

a) Rozsiahly a rôznorodý proces, ktorý som opísal, jednoznačne potvrdzuje, že hlavný predmet tejto štúdie – posmrtný obraz Andreja Kmeťa – bol výtvorom spoločnosti. Obsah a ideologický odkaz tohto sociálneho konštruktú nereprezentoval slovenskú národoveckú societu vo všeobecnosti; v jej rámci neexistoval konsenzus ohľadom jednotnej interpretácie Kmeťa.

b) Rôzne interpretácie významu a odkazu A. Kmeťa nekopirovali diferencované prúdy v slovenskom politickom myslení. Osvald a Škultéty sa zhodli v tom, že MSS po smrti Kmeťa treba definovať ako viac „slovenskú“ inštitúciu, než bola počas predsedníctva Kmeťa. Napriek tejto politickej zhode, boli ich interpretácie A. Kmeťa evidentne odlišné. Obrazy Kmeťa v *Slovenskom týždenníku* a *Dennici* mali mnoho spoločných znakov s interpretáciou *Národných novín*, a to napriek tomu, že išlo o ideologicky a politicky konkurenčné periodiká.

c) Zosnulý Kmeť predstavoval dostatočne silný agitačný potenciál. Ten využilo napr. české periodikum *Revue Naše Slovensko*. V tejto veci bol charakteristický postoj F. Votrubu, ktorý bez emócií konštatoval potrebu publikovať fotografie Kmeťa v *Dennici*.

d) Posmrtné obrazy Andreja Kmeťa reprezentujú v podstate celú Topolského klasifikáciu oceňovania hrdinov. Bežné pozitívne hodnotenie reprezentovali *Slovenské noviny*. Ešte „nižšie“ možno zaradiť formálnu správu v *Kresťanovi*. *Slovenský obzor* porušil nepísané, ale fungujúce fundamentálne pravidlo „nekritizovať“. „Nesakrálna heroizácia“ bola typická pre väčšinu slovenských periodík. *Národné noviny* a J. Botto vo svojom rukopise obraz A. Kmeťa deifikovali, teda posunuli jeho hodnotenie do sakrálnej sféry.

c) Za najzávažnejší aspekt mojej analýzy považujem fenomén ideologického prispôsobovania dejín, ktoré majú dôležitú legitimizačnú funkciu pre aktuálne mocenské záujmy. Stotožňovanie „Domu“ a jeho výlučne národno-etnografickej koncepcie s Kmeťovou víziou vedeckého spolku malo totiž primárny cieľ legitimizovať koncepcie nového vedenia MSS. Obmedzenie MSS na knižnicu a archív predstavovalo totiž po Kmeťovej smrti tak radikálnu koncepcnú zmenu, že bolo potrebné poukázať, že je to v súlade s Kmeťovými postojmi.

d) Obsah väčšiny analyzovaných textov možno považovať - v súlade s teóriou J. Topolského - za mystifikáciu. Osvald mystifikoval Kmeťa ako individuum i ako kňaza. Škultéty si zas

názov Slovenské národné múzeum a Kmeťovo meno má vo svojom názve len spomenuté regionálne múzeum, ktoré sídli v prvej budove MSS (pozri: KOCÁK, ref. 163, s. 205, pozn. č. 4 k listu č. 34.). Od roku 1968 vydáva zborník *Kmetianum*. V tom istom roku sa začala udeľovať Cena Andreja Kmeťa, ako najvyššie ocenenie pre múzejníkov na Slovensku. Pozri: HAVRILA, Marek. *Slovenská historiografia a múzejníctvo v rokoch 1945-1968*. In HAVRILA, Marek. *Slovenská historiografia v rokoch 1945 – 1968*. Prešovská univerzita v Prešove, 2004, ISBN 80-8068-272-0, elektronický dokument - <http://www.pulib.sk/elpub/FF/Havrila1/index.htm>; citovaný bol súbor <http://www.pulib.sk/elpub/FF/Havrila1/05.pdf> (5 kapitola), s. 29 [citované v septembri 2008].

prispôboval jeho odkaz ako zakladateľa a predsedu MSS. Tento rozdiel je v politickom zmysle zásadný. Pokiaľ Osvald pristupoval ku Kmeťovej pamiatke predovšetkým z pozície jeho dlhoročného spolupracovníka a priateľa, Škultéty tak činil z pozície popredného ideológa konzervatívneho prúdu v slovenskom národnom hnutí. Preto kládol dôraz na Kmeť'a ako verejného činiteľa v slovenskej národoveckej societe.

e) Fakt, že prúd, reprezentovaný Škultéty, si odkaz Kmeť'a vedome prispôboval vlastným záujmom, potvrdili samotné *Národné noviny* roku 1914. Miera mystifikácie Kmeťovej pamiatky krátko po jeho smrti je tu viditeľná na posunoch v jeho vnímaní: od Kmeť'a „slovenského a nenahraditeľného“ roku 1908, ku Kmeť'ovi ako „neslovenskému“ zberateľovi a v zásade nahraditeľnej osobnosti, roku 1914.

Mgr. Karol Hollý je interný doktorand na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. V dizertačnej práci sa zaoberá vzťahmi medzi historiografiou a ideológiou v slovenskom politickom myslení na prelome 19. a 20. storočia.

Viac informácií a publikačnú činnosť pozri: http://www.history.sav.sk/cv/holly_karol.pdf